

Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy V Praze
Katedra demografie a geodemografie

Lenka Vebrová

ROMSKÁ POPULACE V EVROPĚ

Diplomová práce

Praha 2006

Vedoucí diplomové práce: RNDr. Květa Kalibová, CSc.

Prohlašuji, že předloženou práci jsem vypracovala samostatně a s použitím podkladů uvedených v seznamu literatury.

Lenka Vebrová

Lenka Vebrová

Srpen 2006

Obsah:

Úvod	1
1. Národnostní menšiny v Evropě	3
2. Historie a původ Romů.....	7
2.1 Původ Romů na evropský kontinent	9
2.2 Indický původ Romů.....	12
2.3 Romové ve středověku.....	14
2.4 Pronásledování Romů ve střední a západní Evropě (16.-18. století)	16
2.5 Postavení Romů ve východní a jihovýchodní Evropě (16.-18. století).....	18
2.6 Romové v 19. století.....	21
2.7 Nacistické pronásledování Romů v Evropě	23
2.8 Romové v Evropě po roce 1945	26
3. Rodina a sociální organizace v životě Romů.....	30
3.1 Postavení muže a ženy v rodině	32
3.2 Postavení dětí v rodině	35
4. Zjišťování národnostní či etnické skladby obyvatelstva v Evropě.....	37
5. Zdroje statistických dat pro studium národnostních menšin	41
6. Romská populace ve sčítání lidu	44
6.1 Národní sčítání lidu v 90. letech.....	46
6.2 Národní sčítání lidu po roce 2000	48
7. Odhady početního stavu romské populace	50
8. Demografické charakteristiky romské populace	54
8.1 Věková struktura Romů v 90. letech.....	56
8.2 Věková struktura Romů po roce 2000.....	59
8.3 Demografická reprodukce romské populace.....	63
9. Zdravotní stav romské populace.....	66
Závěr.....	69
Literatura	71
Přílohy	73

Úvod

Problematika národnostních a etnických menšin v Evropě se v posledních letech opět stala předmětem zájmu mnoha společenských a politických věd. Stejně pozornosti je vystavena i romská menšina.

Romové zaujímají v rámci národnostní skladby Evropy specifické postavení. Nejedná se o klasickou národnostní minoritu, Romové nikdy neutvořili vlastní stát a žijí v různě velkých skupinách roztroušeně po celém světě. Ale kulturně je to velmi homogenní skupina, která má své vlastní charakteristické vlastnosti, kterými se liší od ostatního obyvatelstva. Romové žili po staletí na okraji společnosti, v izolaci od majoritního obyvatelstva, které je většinou nedokázalo přijmout. Tato sociální izolace a vysoká míra soudržnosti uvnitř romských skupin byla i důvodem, proč si Romové udrželi po staletí své kulturní zvyky.

Z pohledu demografické revoluce jsou Romové ojedinělou populací. F. Koschin (Koschin 2005) popisuje tři takto výjimečné populace v Evropě. Jedná se o populaci irskou, albánskou a romskou. U irské populace skončil první demografický přechod teprve nedávno, zhruba na přelomu 80. a 90. let. Irsko bylo zemí s vůbec nejvyšší emigrací, v důsledku emigrace progresivního obyvatelstva a vlivem silného postavení církve ve státě, se v Irsku zachovaly staré vzorce společenského i demografického chování. Albánská populace byla izolována politicky od celého světa, nemohla tedy přijímat žádné impulsy z vnějšku a vývoj se v podstatě zastavil. Romská populace sice nebyla izolována politicky, ale společensky.

Proces demografické revoluce je univerzální a jeho základní rysy jsou stejné u všech populací, tzn. že jde o změnu od extenzitního typu demografické reprodukce k typu intenzitnímu. Je to přechod od populací demograficky nevypělých k populacím demograficky vypělým. Základ je stejný u všech populací. Každá populace má však trochu jiné zázemí a kulturu, takže může dojít k určitým odchylkám. Romská populace se z demografického hlediska přibližuje většinové populaci. Ačkoliv nemáme potřebná data pro analýzu tohoto procesu, lze předpokládat že se Romové nacházejí v poslední fázi demografické revoluce.

Cílem této práce je popsat podmínky pro zjišťování národnostní či etnické skladby obyvatelstva v Evropě a určit zdroje statistických dat pro studium národnostních či etnických

menšin. Z dostupných dat pak vymezit základní charakteristiky romské populace a odlišnosti od populace majoritní. Přitom budu vycházet z projektu Rady Evropy, který byl realizován v letech 1996-1999 a shromáždil data za romskou populaci ve vybraných evropských zemích. Projekt zahrnoval tyto země: Bulharsko, Českou republiku, Maďarsko, bývalou jugoslávskou republiku Makedonii, Rumunsko, Slovensko a Slovinsko. Jedná se o údaje z národních sčítání lidu v jednotlivých zemích z počátku 90. let.

Tato data jsem pak doplnila výstupy z posledních sčítání lidu, která byla prováděna po roce 2000. Data za romskou populaci bylo však velmi obtížné získat, většinou nebývají jako ostatní data za celou populaci volně přístupná na internetových stránkách národních statistických úřadů. Po značném úsilí jsem alespoň shromáždila základní počty Romů a věkové skupiny romského obyvatelstva pro obě pohlaví, a to za romskou populaci v České Republice, Maďarsku, Rumunsku, Slovensku a Slovinsku, dále pak věkovou strukturu Romů v Bulharsku, která je však pro obě pohlaví dohromady. Bohužel jsem nerozšířila tento výčet o data romské populace v Makedonii nebo i jiné z jiné země východní Evropy.

Početní stavy romského obyvatelstva, které vycházejí ze sčítání lidu, jsem také doplnila o odhadované počty Romů v Evropě z několik zdrojů.

Při hodnocení výsledků sčítání lidu a při popisu základních demografických charakteristik jsem vždy zkoumala zvlášť soubor dat ze sčítání z 90. let a soubor dat z posledních sčítání. Z tohoto faktu vyplývá i členění kapitol, kde odděleně popisuji věkovou strukturu Romů v 90. letech a po roce 2000.

Úvodní kapitoly jsou věnovány obecnému popisu romské historie a otázce jejich původu. Všímám si především příchodu Romů na evropský kontinent, odlišného postavení Romů v západní a východní Evropě v minulých staletích, romské genocidy v období druhé světové války a také vývoji romské problematiky po roce 1945 až do současnosti. Třetí kapitola charakterizuje sociální organizaci Romů, se zřetelem na odlišné postavení mužů a žen, které zaujímají v rámci romské hierarchie. Poslední kapitola je pak věnována zdravotnímu stavu romské populace, který negativně ovlivňuje úmrtnost Romů.

1. Národnostní menšiny v Evropě

Problematika národnostních menšin se dostala znovu do popředí politického zájmu v 90. letech minulého století. Politické změny v Evropě na přelomu 80. a 90. let (rozdělení Jugoslávie a Československa, rozpad Sovětského svazu a konflikty na území bývalého Sovětského svazu, které začaly jako národnostní) měly za následek oživení emancipačních snah národnostních a etnických menšin.

Přesné vymezení pojmu „národnostní menšina“ je však problematičtější, v terminologii neexistuje standardní analytický či právní jazyk. Zjednodušeně může být národnostní menšina definována jako „skupina obyvatelstva, která jako celek nepřijímá za svou identitu národní identitu státu, v němž žije“ (Gabal 1999, str. 25). Jozef Byczkowski národnostní menšiny vymezuje jako „všechny etnické a národnostní skupiny či zlomky národů nedisponující v rámci daného státního útvaru vlastní formou státnosti, vyznačují se silným pocitem etnické či skupinové odlišnosti a usilující o její zachování; tento fakt se projevuje v uchování jazyka, tradic, víry a zároveň v rozličných formách aktivního potvrzování a demonstrování této odlišnosti“ (Šatava 1994, str. 17).

V odborné literatuře, zejména zahraniční, bývá termín národnostní menšina (national minority) často suplován jinými výrazy, z nichž nejběžnější je zřejmě obecnější a neutrálnější pojem etnikum či etnická skupina (ethnic group); francouzština užívá i kombinovaného výrazu minorité ethnique. V konkrétním kontextu lze užít i pojmů jako regionální skupina apod. Pojem menšina se navíc v západní Evropě a v USA nespojuje pouze s etnickou, ale také s náboženskou, rasovou, sociální a další problematikou.

Nejednoznačnost definic a vývoj terminologie jsou patrné i na půdě OSN v následujícím výčtu definic.

„Definice z roku 1950:

- a) termín menšina zahrnuje pouze ty nedominantní skupiny populace, které mají a chtějí si zachovat stálou etnickou, náboženskou a jazykovou tradici nebo charakteristiky zřetelně odlišné od ostatních částí populace;

b) takové menšiny by měly zahrnovat dostatečný počet osob schopných samostatně vymezit tyto charakteristiky. Členové takovéto menšiny musí být loajální ke státu, jehož jsou součástí. (UN Doc. E/ CN.4/358)

Definice z roku 1979:

Početně menší skupina obyvatel státu v nedominantní pozici – jejíž členové mají příslušnost tohoto státu – disponuje etnickými, náboženskými a jazykovými charakteristikami, odlišujícími se od zbytku populace, a vykazují, byť jen implicitně, vědomí solidarity zaměřené na ochranu vlastní kultury, tradice, náboženství nebo jazyka. (UN Doc. E/CN.4/ Sub.2/284/Rev.1 at para. 568)

Definice z roku 1985:

Skupina obyvatel státu, tvořící početně menšinu v nedominantní pozici uvnitř státu, disponující etnickými, náboženskými nebo jazykovými charakteristikami, které jsou odlišné od charakteristik většiny obyvatel, mající vědomí vzájemné solidarity, motivované, byť jen implicitně, kolektivní vůlí přežít, a jejímž cílem je dosáhnout rovnosti s většinou, jak ve skutečnosti, tak i podle zákona. (UN Doc. E/CN.4/Sub.2/1985/31 of 14/5/85 at para.181)“ (Gabal 1999, str. 26)

Výraz národnostní menšiny (někdy jen menšiny) je používán k popsání širokého spektra různých skupin. Některé z těchto populací, jako např. Romové v České republice nebo Židé ve střední Evropě před druhou světovou válkou, reprezentují různé vrstvy společnosti a nejsou koncentrovány na určitém území. Jiné populace, jako např. maďarská menšina na Slovensku, patří k teritoriální menšině, ale i v tomto případě musíme brát v úvahu různé typy těchto menšin.

Důležitým hlediskem je také vztah menšiny k okolním státům, někdy se hovoří o státech původu a hostitelských státech. V případě Slovenska je tak existence sousedního maďarského státu důležitým faktorem, jenž ovlivňuje přístup slovenské vlády a veřejnosti k maďarské menšině. V ostatních případech, jako např. Baskové ve Španělsku a ve Francii, nemají menšiny sousedící stát, který odpovídá jejich národní identitě.

Další charakteristikou může být společenské postavení či status menšinové populace. Obvykle je toto společenské postavení chápáno jako nižší než postavení většiny, přinejmenším na

politické úrovni, ale např. z hlediska kulturní úrovně může menšina považovat svůj status za vyšší než většina, příkladem je maďarská menšina v Rumunsku.

Jednou z dalších charakteristik je i otázka základu, ze kterého menšina odvozuje vlastní identitu. Většinou se setkáváme s národnostními menšinami, ale v mnoha státech je menšina vytvořena z jiných než národnostních důvodů – z náboženských, jazykových nebo kulturních. Zvláštní kategorií je případ, kdy území původních obyvatel bylo kolonizováno cizinci, kteří se sami dnes pokládají za státotvorný národ. Takovéto případy jsou silně ovlivněny morálním aspektem, málokdo by dnes tvrdil, že severoameričtí indiáni nebo původní australští domorodci nemají zvláštní práva na svá historická území. Tyto případy vytvářejí určité morální měřítko a mnohé územní nároky menšin jsou založené právě na této emocionální bázi. Je však velmi těžké posoudit oprávněnost požadavků jednotlivých menšin.

Pokud jde o homogenitu národnostního složení jednotlivých evropských zemí, na rozdíl od jiných kontinentů zde dnes jednoznačně dominují národnostní státy. Převážná masa příslušníků určitého etnického společenství je tedy soustředěna v jediném, vlastním státním útvaru a příslušníci jinonárodních populací tvoří početně zanedbatelnou složku.

Každá evropská země kromě Islandu a Portugalska má na svém území významnou národnostní menšinu. Historii některých menšin lze sledovat zpět až do prehistorie. Pro západní Evropu je však charakteristický obecný historický koncept jednotného národního státu oproti mnohonárodnostním státním útvarům střední a východní Evropy. Východní a střední Evropa se přiblížila národním státům západní Evropy teprve nedávno.

Kolem roku 1910 tvořili příslušníci etnik nemajících vlastní národní stát zhruba 25 % obyvatelstva Evropy, v roce 1930 klesl jejich podíl na 4 %. Pokud jde o problematiku národnostních menšin, zůstává situace poměrně složitá. Národnostní menšiny představovaly v meziválečném období i více než 30% složku obyvatelstva (Šatava 1994). Úpravami hranic a přesuny obyvatelstva po roce 1945 však podíl minorit ve většině evropských zemí poklesl. Některé státy, které měly před druhou světovou válkou mnohonárodnostní charakter, se změnilly v etnicky téměř homogenní.

Ve většině evropských zemí tak dnes základní státní etnikum představuje alespoň 90 %, často ale 95 % a více, populace. Etnicky téměř zcela homogenní jsou však pouze Portugalsko,

Island a jako specifický případ dvojjazyčnosti i Irsko. Do skupiny etnicky značně homogenních států se dále řadí Albánie, Česká republika, Dánsko, Řecko, Norsko, Polsko, Slovinsko, Švédsko, Rakousko, Maďarsko a Itálie. Větší podíl jinoetnických populací vykazují Nizozemí a Finsko, dále pak Německo a Francie (podíl národnostních menšin je okolo 10 %). Mezi státy s největším podílem tradičních národnostních menšin v Evropě patří Bosna a Hercegovina (podíl národnostních menšin je vyšší než 50 %), dále pak Litva, Lotyšsko a Estonsko (podíl národnostních menšin se pohybuje okolo 20-50 %), Srbsko, Černá Hora a Makedonie (více než 35 %). Z dalších zemí je to pak Španělsko (25-35 %), Chorvatsko (22 %), Slovensko (14 %) a Rumunsko (10-12 %), a pokud budeme Skoty klasifikovat jako samostatné etnikum, patřila by k těmto zemím ještě Velká Británie.

Specifickými případy jsou Belgie a Švýcarsko, ve kterých se jedná prakticky o federativní uspořádání na etnické či jazykové, popřípadě etnicko-teritoriální bázi. V případě velmi malých státních útvarů pak příliv obyvatelstva může zásadní měrou ovlivnit anebo i zcela přeměnit původní etnickou skladbu. V Belgii dosahují cizí státní příslušníci 10 %, ve Švýcarsku 15 % z celkového počtu obyvatelstva. Cizinci usazení v Lucembursku tvoří dokonce 25 % obyvatelstva země. Zcela specifické případy představují některé z miniaturních zemí, které se do značné míry otevřely přílivu obyvatelstva ze zahraničí, jako např. Monako, Lichtenštejnsko a Andorra.

2. Historie a původ Romů

V rámci etnické skladby světa zauímají Romové specifické místo. Žijí dnes rozptýleně po celém světě, nalezneme je ve Spojených státech, Latinské Americe, Asii i Austrálii, ale převážná část jich žije na evropském kontinentě.

V Evropě dnes žije několik milionů Romů, kteří se od ostatního obyvatelstva liší tmavší barvou pleti, očí a vlasů, ale především odlišnou kulturou, zvyky a jazykem. Nikde neutvořili vlastní stát, všude, kde žijí, jsou roztroušeni mezi místním obyvatelstvem. V každé zemi, kde se usadili, dostali pojmenování od majoritní společnosti. V mnoha zemích je pojmenovali podle jejich domnělého egyptského původu - Gitanos ve španělštině, Gypsies či Gipsies v angličtině. Ve skutečnosti jsou však tato jména odvozena patrně od názvu oblasti Malý Egypt na Peloponésu nebo v oblasti Malé Asie. V jižní a východní Evropě byli pojmenováni podle manichejské sekty kněžích Athiganoi (Atsiganos), z čehož vznikla další skupina pojmenování - Tsigane ve francouzštině, Zigeuner v němčině a holandštině, Zingaro v italštině, Ciganos v portugalštině, Acigan či Cigan v bulharštině, Tsigan v rumunštině, Cygan v ruštině a polštině, Cigán ve slovenštině a Cikán v češtině.

Sami sebe také nazývají různě, nejrozšířenější je Roma, česky Romové. Názvem Rom se však nenazývají všechny romské skupiny, např. početná skupina tzv. německých Cikánů neuznává toto pojmenování a nazývají sami sebe Sinti, proto se často používá výraz „Romové a Sintové“.

Název Rom je již dnes obecně rozšířen jako původní romské sebeoznačení, v protikladu k předchozím názvům, daným jim z vnějšku. Pojem Rom je tedy označení pro příslušníky etnických skupin indického původu, které užívají sami příslušníci těchto skupin (autonymní pojmenování). V překladu z romštiny znamená muž nebo člověk ve smyslu příslušnosti ke komunitě se společným jazykem (romštinou) a původem. Původ slova je nejasný, ale zřejmě pochází z indického slova dom, které znamená člověk. Romové vyzvali světovou veřejnost na prvním světovém kongresu v Londýně (v roce 1971), aby místo označení Cikáni bylo užíváno pojmu Romové. Důvodem byl původ a obsah pojmu Cikán, který romské komunitě přisoudila většinová populace (etnonymní pojmenování). Celkové označení etnických skupin, resp. národnosti romské názvem Rom - Romové bylo přijato světovým romským hnutím -

Mezinárodní romskou unií (International Romani Union, dříve World RI) i Radou Evropy (Davidová 1995).

Diferenciace Romů a Sintů podle etnických skupin je ohromná. V Evropě žijí dnes vedle Romů převážně Sintové (na území Německa, Rakouska, České republiky), Manušové (ve francouzsky mluvících zemích), Gitanos (ve Španělsku a jižní Francii) a Kale či Callé. Ve Spojeném království a Irsku žijí Romové, nazývaní Cikáni a potulní lidé - Tinkersové (Gypsies and Travellers). Speciální skupinu v rámci Romů představují olašští Romové (Vlachike Roma), kteří si zachovávají svou tradiční kulturu, specifický způsob života a olašský jazyk ve všech zemích, kde žijí. Vnitřně se dělí na mnoho podskupin, nejrozšířenější jsou Kalderare a Lovare, dále pak Čurare a Bojášové, Mačvajové, Rudari, Gurbeti, Burbati a další.

2.1 Příchod Romů na evropský kontinent

Předkové dnešních Romů pocházejí z Indie, kde po mnoho století provozovali svá kočovná řemesla jako kovářství, kotlářství, korytářství, košíkářství, chov a prodej koní nebo bavili ostatní hudbou a tancem. O indickém původu Romů svědčí nejen jazyk, ale i podobnost některých zvyků, podobná společenská struktura, výběr povolání, stejná technologie zpracování kovů a jiné podobnosti.

Datum příchodu Romů do Evropy není možné přesně určit, protože se jednotlivé romské skupiny rozptylovaly po Evropě nezávisle na sobě, každá ze skupin šla svou vlastní cestou. Při studiu romské historie se lze opírat pouze o dochované záznamy v archívech měst. Uvedená data v archívech však ukazují oficiální objevení, a ne přesný příchod, neboť se do těchto archívů dostala až v souvislosti s nějakou událostí. V dobových kronikách existuje mnoho zmínek o putujících kejklířích a tanečnicích, bavících feudální pány, ne vždy však tito potulní umělci museli být Romy.

Antropologicky a jazykově se původ Romů hledá ve střední Indii, respektive od 3. století v severní Indii, ale přesné určení není možné. Vzhledem k chybějícím historickým pramenům se zřejmě nepodaří přesněji datovat ani odchod Romů z Indie, ani přesné místo a důvody počátku jejich migrace. Za důvod jejich odchodu z Indie se nejčastěji považují válečné konflikty a z toho plynoucí ekonomické těžkosti. Velmi pravděpodobně Romové patřili do několika kast, na které je tradičně indická společnost rozdělena. Formování samostatné etnicity (příslušnosti ke skupině na základě společného jazyka, kultury resp. původu) probíhalo až po odchodu z Indie. V samotné Indii splývali Romové s původním indickým obyvatelstvem.

Většina odborníků předpokládá, že Romové patřili v Indii k nejnižším kastám. Tyto nejspodnější a opovrhované kasty byly nazývány specifickými jmény, ale majoritní společnost je znala pod souhrnným označením Domové. Tato příslušnost k Domům by mohla vysvětlovat i důvod, proč Romové začali Indii opouštět. Je také možné, že Romy z Indie vyhnala i častá sucha a s nimi spojený nedostatek potravy, nebo že se chtěli vymanit z přísně rozdělené indické kastovní společnosti a hledat nová odbytíště pro své výrobky a služby.

Romové tedy začali postupně svou pravlast opouštět a v jednotlivých skupinách putovali přes hranice indického subkontinentu dále na západ. Exodus se uskutečňoval v několika proudech různých velikostí, které byly od sebe časově dost vzdálené a trvaly pravděpodobně v rozmezí od 3.-5. do 9.-10. století (Nečas 1999). Po odchodu z Indie vznikly tři hlavní dialektické skupiny: arménská, evropská a syrská (zvaná také maloasijská), přičemž arménská skupina odešla z Indie později než evropská. Syrská skupina je pravděpodobně pozůstatkem proudů, které směřovaly do Evropy (Suchý 1972). Z antropologického hlediska je zajímavé, že již tenkrát nebyli Romové homogenní populací, ale představovali směs různých typů.

Před vstupem na evropský kontinent se romské kmeny dělily do dvou proudů. Méně početná Severoafrická větev postupovala přes Sýrii, Egypt a podél severoafrického pobřeží na Pyrenejský poloostrov (příchod do Španělska je datován přibližně do 9. stol.). Druhá, Balkánská větev směřovala přes Persii dále na severozápad až na Balkánský poloostrov a stala se hlavním zdrojem dalšího pronikání Romů do celé Evropy. V Persii Romové zřejmě po určitou dobu setrvali. O příchodu skupiny indických hudebníků do Persie referuje mimo jiné básník Firdausí ve své knize *Kniha šáhů* (z roku r. 1010). Firdausí klade do doby panování Bahrama Ghura (420 - 438) panovníkovu žádost indickému králi Šangulovi o vyslání hudebníků do Persie (Fraser 1998). První kontakty s Evropou navázali Romové na území Řecka, které se stalo na dlouhou dobu jejich dočasným domovem. Odtud se později šířili dále na sever a na západ.

Není snadné přesně určit dobu, kdy přišli první Romové do Evropy, ale první zprávy o jejich pobytu na Balkáně (byzantská říše) pocházejí již z 11. století. V byzantské říši dostali Romové pojmenování, kterým jsou pak nazýváni v Evropě, Cikáni. Gruzínský mnich nazval v roce 1068 skupinu lidí, která zbavila okolí Konstantinopole jedovatých hadů, řeckým slovem *Athinganoi*. Od počátku mělo pojmenování hanlivý charakter, protože bylo původně označením heretické sekty, která údajně provozovala magii. Balkánský poloostrov se stal po několik staletí domovem Romů a výchozím bodem pro jejich další putování do Evropy. Romové se tam usazovali, o čemž svědčí mnoho řeckých slov v romštině.

O usazování Romů v byzantské říši již existují spolehlivější informace. Ze zpráv tehdejších poutníků jsou zachovány např. zprávy o romském osídlení řeckého přístavu Modon. První zmínka je z roku 1384 a pro Romy užívá název "Romiti". V Modonu postupně klesal počet usazených Romů, protože ve 14. století měla jejich osada asi 300 domů, ale v 16. století už z

nich zbylo pouhých 30 domů (Fraser 1998). Příčinou byly zřejmě turecké výboje, které začaly přímo ohrožovat byzantskou říši, a s tím souvisel úpadek obchodu. Romové se v tomto období živili kovářstvím, kotlářstvím a dalšími řemesly a také provozováním akrobacie a kejklířství.

Ve 12. století byli Romové již známí ve střední Evropě, především v Maďarsku. Do Maďarska přivedli romské skupiny údajně uherští panovníci z křížových výprav. Počátkem 13. století prchali před vpádem Tatarů dále na západ, zvláště do Čech (v Dalimilově kronice nejstarší zmínka o Romech na našem území pochází z roku 1242, ale řada badatelů se pře o spolehlivosti tohoto tvrzení, prokazatelně se Romové v českých zemích objevili kolem roku 1417).

Hlavní období pronikání Romů na sever a západ Evropy spadá do 15. století (do Anglie přišli okolo roku 1500). Na sever Evropy pronikli dvěma proudy. Jeden proud vycházel z východní Evropy, procházel Polskem, Ruskem, dále pak Finskem až na území Švédska (příchod do Švédska datován rokem 1512). Západní proud vyšel z Německa a z Holandska a dostal se v 16. století přes Dánsko až do Norska. V 16. století byli již Romové rozptýleni po celé Evropě, včetně Anglie a Skotska. Do Ameriky a Austrálie se dostali až ve druhé polovině 19. století, společně s mnoha jinými evropskými emigranty (Suchý 1972).

Důležitým činitelem pro společenskou diferenciaci Romů byla sociálně-ekonomická situace v jednotlivých tehdejších státech Evropy. Tato situace poskytovala buď dobré nebo špatné podmínky pro jejich asimilaci. Při aktivní asimilaci, tj. dobrovolném přizpůsobování se, nacházeli Romové příznivé podmínky pro své uplatnění mezi ostatním obyvatelstvem. Postupně se usazovali a původním obyvatelstvem byli přijímáni buď kladně nebo alespoň tolerováni. Poměrně úspěšná je adaptace na místech, kde jsou místní obyvatelé stejnými přistěhovalci jako Romové. Naproti tomu pasivní (nucená) asimilace byla obvykle neúspěšná a jejím výsledkem byla jen nová forma izolace. Pro Romy bylo často charakteristické, že nežili s ostatním obyvatelstvem ani společně, ani odděleně, ale jakoby paralelně.

Na závěr bych chtěla připomenout fakt, že Romové představují poslední větší vlnu přílivu odlišných populací do evropských zemí a jsou tedy nejmladšími Indoevropany v Evropě.

2.2 Indický původ Romů

Na indický původ Romů poukázal jako první v roce 1763 maďarský student teologie István Váli. Na základě srovnání dialektu, jímž mluvili indiští studenti na univerzitě v Leydenu, a romštiny, kterou znal z rodného Maďarska, došel k závěru, že pravlastí Romů je pravděpodobně Indie. Na jeho srovnávání romštiny s indickými jazyky navázalo podrobné studium, kterému se věnovala celá řada odborníků – lingvistů, historiků, etnologů. Hypotéza o indické pravlasti Romů byla potvrzena a dnes je mimo jakoukoliv pochybnost. Jazykově patří romština mezi nejstarší západní novoindické dialekty.

O sociální organizaci a struktuře prvních Romů migrujících z Indie toho moc nevíme, ale lze předpokládat, že si Romové udrželi model sociální struktury Indie a také Romové, kteří se neusadili, vykazují specifické charakteristiky známé u mnoha kočovných skupin.

Jedním z těchto charakteristických znaků sociálního soužití v Indii je udržení zažitého systému kast neboli džátí, příslušnost ke kastě má v každodenním životě hindské společnosti obrovský význam. Příslušnost k určité kastě předurčovala profesní specializace, monoprofesní charakter kast vede ke vzájemné ekonomické závislosti a také vyvolává neustálé teritoriální přesuny, ke kterým dochází ve snaze zajistit si dostatečnou poptávku po dané nabídce. Dalším charakteristickým znakem kast je endogamie, tedy zvykové uzavírání sňatku v rámci skupiny. Endogamie vede k udržení kontaktu v rámci kasty a zároveň i k udržení jasně stanovené hranice mezi členy kasty a ostatní společností.

Vzhledem ke kastovní struktuře a následnému postupu Romů je pravděpodobné, že Romové zaujíмали v ekonomickém systému pevné místo tím, že nabízeli specializované zboží a služby. Pracovali v malých skupinách a byli neustále v pohybu, protože potřebovali velké množství zákazníků. Kočovní způsob života Romů nebyl tehdy nijak zvláštní, v mnoha zemích, kterými procházeli, bylo nomádství velmi rozšířeno. Zásadním rozdílem mezi Romy a tradičními nomády je však to, že Romové se stěhují z místa na místo ve snaze prodat výrobky a poskytovat služby, zatímco ostatní kočovníky často motivuje sezónní stěhování.

První romští migranti si během dlouhého postupného přesunu na západ dokázali uchovat společnou sociální a kulturní identitu i navzdory faktu, že byli limitováni nomádkým způsobem života, rozptylem a malým počtem. Z tohoto důvodu bývá někdy diaspora Romů

srovnávána s diasporou Židů. V případě Romů se však jednalo o diasporu lidí bez kněžské kasty, bez standardizovaného jazyka a psaných záznamů, které by uchovaly soubor jejich věr a morálního kódu.

Identita Romů se musela nevyhnutelně změnit poté, kdy byli vykořeneáni z indické společnosti a nadále si uchovali nomádský charakter. Jejich etnicitu formovalo a přetvářelo množství vnitřních i vnějších vlivů. Osvojili si řadu zvyků, které s Indií nemají nic společného, a nakonec přestali být Indy v pravém slova smyslu. Jejich identita a kultura však zůstala i nadále ostře vyhraněna oproti kultuře ostatního obyvatelstva - gadžů, kteří je obklopovali a na nichž ekonomická existence Romů závisela.

2.3 Romové ve středověku

Od první čtvrtiny 15. století se podle dochovaných zpráv začali Romové objevovat ve střední a západní Evropě. Mnohdy byly při svém putování romské skupiny vybaveny ochrannými glejty vladařů. Jedna z těchto listin vydaná císařem Zikmundem na Spišském hradě v roce 1423 zaručovala vojvodovi Ladislavovi a jeho lidem svobodný průchod zemí a dávala Ladislavovi právo na souzení sporů uvnitř komunity. Jiná listina, vydaná ve Španělsku v roce 1425, zaručovala volný pohyb skupině hraběte Michala a osvobození od placení cel a poplatků.

Romské skupiny čítaly několik desítek mužů, žen a dětí, některé byly až stočlenné. Přicházely pod vedením vůdců, kteří byli titulováni jako hrabata, respektive vojvodové. V dobových záznamech jsou Romové v některých případech označováni jako Saraceni nebo pohané, případně jako Cikáni. Z toho je patrné, že byli v Evropě považováni za cizí, exotický prvek.

První zmínky o Romech v kronikách střední a západní Evropy si všímaly především jejich vzhledu. V roce 1421 byla ve francouzském Arrasu skupina asi třiceti Romů popsána následovně: „Muži měli velmi tmavou pleť, dlouhé vlasy a vousy, ženy měly kolem hlav plátno obmotané jako turban a nosily krátké košile, přes které měly na rameni připevněný hrubý přehoz sepnutý na rameni sponou, a v tomto přehozu nosily své děti. Ženy a děti měly v uších náušnice“ (Fraser 1998, str. 63). Obyvatelé byli ohromeni jejich zjevem, který měl málo společného s tehdejší evropskou módou.

S příchodem do západní a střední Evropy se Romové ocitli v odlišném postavení, než v jakém byli v jihovýchodní Evropě. Především na Balkáně struktura tamější společnosti umožnila Romům uživit se tradičními řemesly, hlavně kovářstvím. Již ze 14. století existují doklady z Rumunska o Romech jako o poddaných některých klášterů nebo světských vladařů. Na ostrově Korfu bylo roku 1375 ustaveno zvláštní panství pod názvem Feudum acinganorum. Na ostrově podle dobových zpráv žilo asi 100 romských rodin, které se živily především kovářstvím a kotlářstvím, popřípadě dalšími řemesly. Z dokladů vyplývá, že tam Romové žili v postavení poddaných, odvádějících pravidelně dávku vládci ostrova.

Ve střední a západní Evropě nebyla v 15. století taková poptávka po řemeslnících jako v jihovýchodní Evropě. Ve zprávách tehdejších kronikářů se proto v souvislosti s příchodem Romů do střední a západní Evropy objevily zmínky o hádání z ruky, předpovídání

budoucnosti, tanci, zpěvu a akrobacii, které Romové předváděli. Z řemesel se zmiňuje především kovářství a handlování s koňmi.

V záznamech středověkých kronikářů se také objevily zmínky o krádežích, kterých se údajně dopouštěly především romské ženy. Jiné je ovšem svědectví o Romech z Paříže z roku 1427, v němž pisatel zaznamenal, že podle pověstí očekával, že Romové budou věštit a krást, ale nic takového se nestalo. Znamená to tedy, že i mezi jednotlivými skupinami Romů byly rozdíly v chování.

V souvislosti s obživou je zajímavé, že záznamy z let 1418-19 ze Švýcarska mluví o tom, že Romové, ačkoliv byli špatně oblečeni, vlastnili mnoho stříbra a zlata a za jídlo bohatě platili. Podle pozdějších záznamů se naopak Romům v dalších zemích střední a západní Evropy poskytovala almužna jako chudým poutníkům.

Jako důvod svého putování uváděli Romové pronásledování křesťanskou vírou. Stejně se pak vyjadřovaly i legendy, které jako důvod putování Romů uváděly, že Romové za svého údajného pobytu v Egyptě (Egypt byl považován za pravlast Romů a je od něj odvozeno anglické pojmenování Romů - Gypsies) nepomohli prchající Marii s Josefem a malým Ježíšem. V tehdejší společnosti nebyli ještě poutníci považováni za tuláky, ale byli podporováni. Romům proto zprvu jednotlivá města poskytovala podporu. Tento postoj se začal postupně měnit.

Obecně lze vyslovit hypotézu, že Romové přicházeli do střední a západní Evropy z oblastí ohrožených Turky. Zpočátku měli prostředky k obživě z vlastních zdrojů. Poté je nahradila almužna. Vzhledem k tomu, že v tehdejší společnosti nebylo pro Romy možné usadit se a provozovat řemeslo, začali někteří z nich páchat drobné krádeže. Vzhledem k antropologické odlišnosti (navíc podobnosti k Turkům, tehdy největšímu nepříteli všech křesťanů) a jinému způsobu odívání pak místní obyvatelstvo, na základě pověstí nebo vlastní zkušenosti, zobecnilo jednotlivé případy na celou skupinu těchto lidí a Romové začali být pronásledováni. Postavení Romů ve střední a západní Evropě také ukazuje na nedůvěru a předsudky, s jakými obyvatelé této oblasti přistupovali k nově příchozím.

2.4 Pronásledování Romů ve střední a západní Evropě (16. - 18. století)

Zatímco v 15. století byli Romové v Evropě přijímáni vcelku vstřícně, od počátku 16. století se jejich postavení radikálně měnilo. Důvody změny v postoji tehdejší společnosti lze sledovat z různých hledisek. Jednoznačně byli Romové chápáni jako cizorodý prvek ve společnosti, protože se odlišovali antropologicky. Stávali se tak snadným terčem zobecňování jednotlivých negativních zkušeností. Navíc se v této době objevilo pro Evropu nebezpečí v podobě turecké expanze. Antropologická podobnost s Turky, Evropanům nesrozumitelný jazyk i fakt, že Romové do střední a západní Evropy pronikali především z Balkánu a Uher, které byly zčásti pod tureckou kontrolou, zavdaly příčinu k obvinění Romů ze špionáže ve prospěch osmanské říše. Obvinění ze špionáže ve prospěch Turků se objevuje již v roce 1498 v usneseních říšských sněmů v Německu.

Jednou z prvních zemí, která se pokusila Romy vyhostit, se stalo Španělsko v rámci probíhající reconquisty. Romům usazeným ve Španělsku bylo podobně jako Maurům a Židům nařízeno opustit zemi v letech 1492 až 1499. V roce 1500 vydal německý císař Maxmilián I. na sněmu v Augsburgu edikt nařizující, aby se Romové v Německu usadili, nebo opustili zemi.

Další důvody k nedůvěře k Romům, především ze strany církevních autorit, zavdávalo předpovídání budoucnosti a hádání z ruky, které bylo prostředkem obživy romských žen. Na počátku 16. století se objevil další předsudek, který se udržel až do 20. století, a to krádeže dětí. V roce 1500 byla v německém Siegburgu obviněna skupina Romů z krádeže dětí. Následný soudní proces dokázal jejich nevinu a byli propuštěni.

Romové nebyli pouze opovrhovanou skupinou, jak se z jejich pronásledování může zdát. Ceněny byly především jejich schopnosti v léčení. V letech 1536-7 údajně romská žena vyléčila skotského krále Jakuba V. a v roce 1552 byl v Bruselu souzen chirurg Dirck Peeters, který se na čas přidal k Romům, aby se přiučil léčení .

Do 16. století také patří první záznam romštiny, který pochází z díla anglického učenice Andrewa Bordeho *Fyrst Boke of the Introduction of Knowledge* (vyšlo v roce 1542). Ve stejné době byl rovněž poprvé zaznamenán název Sinti, který se stal pojmenováním pro skupinu německých Romů. Jméno se objevilo v souvislosti s vyhoštěním Romů z Den Haagu v Nizozemí v roce 1533, kdy se jeden z Romů jmenoval Pouwels Sinte. Jméno Sinti bývá buď

odvozováno od krále Zindela nebo Zundela, který vedl jednu z romských skupin v Německu a údajně se v roce 1439 prohlásil králem Sintů, nebo od povodí řeky Sindh v Indii.

Romové byli pronásledováni od 16. století po celé západní a střední Evropě. Obvykle byli muži trestáni oběšením a ženy vypálením cejchu a vypovězením ze země. Ve Španělsku a Francii se stalo běžným trestem přidělení na galeje (na těžké nucené práce) nebo deportace do zámoří, podobně jako tomu bylo ve Velké Británii. V 17. a 18. století byli Romové na některých místech postaveni mimo ochranu zákonů a kdokoliv je mohl beztrestně na potkání zabít. Podle některých údajů bylo v německých zemích od 16. do 18. století vydáno 148 těchto zákonů a nařízení. Trestáni byli v některých případech i obyvatelé, kteří Romům pomáhali.

Pro začátek pronásledování Romů ve střední a západní Evropě v 16. století se tak stalo typickým jejich označení za zemské zrádce. Důvodem bylo obvinění ze špionáže ve prospěch Turků. Později v průběhu 17. století a nejvýrazněji v době největšího pronásledování v 18. století se příčinou ke stíhání stalo tzv. potulování. Po třicetileté válce totiž nastal proces znevolňování venkovského obyvatelstva a Romové jako potulný prvek nezapadali do vznikajícího absolutistického státu. V dokumentech se mluví především o údajné asociálnosti. Romové byli vnímáni jako tuláci bezcílne putující zeměmi, kteří si prostředky k obživě opatřují drobnými krádežemi.

2.5 Postavení Romů ve východní a jihovýchodní Evropě (16. - 18. století)

V zemích jihovýchodní Evropy, tj. na Balkánském poloostrově, se Romové objevili již v době existence byzantské říše. První zmínky o nich z území bývalé Jugoslávie jsou datovány do 14. století. Postavení Romů bylo od 15. století ovlivněno přičleněním tohoto území k říši osmanských Turků.

Ve východní Evropě, tj. na území Polska a litevského knížectví, které zahrnovalo také část Ukrajiny a Běloruska, je pobyt Romů datován až od období 15. století. Jednalo se především o skupiny Romů, které na toto území pronikaly ze západu z německých zemí a také z jihovýchodu z Valašska a Sedmihradska. Podobně jako v jihovýchodní Evropě se také tam část Romů usazovala.

Na území Balkánu, které bylo od 15. století součástí osmanské říše, se vůči Romům uplatňovala stejná opatření jako vůči dalšímu obyvatelstvu. V zásadě byla politika osmanské říše založena na nerozlišování obyvatelstva podle etnického původu. Rozlišovalo se však na základě vyznání. Obyvatelstvo bylo rozděleno na muslimy a ostatní a rozdíl se uplatňoval především při výběru zvláštní daně od nemuslimů. Poplatek zvaný charač tak museli platit také křesťanští Romové. Pokud však Romové platili daně, stát do jejich záležitostí nijak zásadně nezasahoval.

V nikopolském panství na hranicích tehdejšího Bulharska a Valašska tvořili Romové v roce 1430 asi 3,5 % obyvatel. O století později, podle traktátu vypracovaného v letech 1522-23, žilo v osmanské říši podle oficiálních údajů asi 66 000 Romů, z nichž bylo 47 000 křesťanů. Největší část Romů žila na území Bulharska a Jugoslávie, tj. asi 2/3 celkového počtu (Crowe 1996).

Pro Romy, kteří pracovali pro tureckou armádu především jako řemeslníci, byla v roce 1541 zřízena zvláštní administrativně správní jednotka. Příslušnost k ní byla dána vykonáváním určitých prací, případně místem bydliště, protože se vztahovala na Romy bydlící v blízkosti vojenských pevností. V čele této správní jednotky stál státní úředník sídlící nejprve v Turecku a později na Balkáně. Příslušníkům této romské správní jednotky byla odpuštěna část daní a poplatků. Romové se tak uplatnili v turecké armádě. Například v 18. století bránili Kosovo před rakouskou armádou. Naopak Romové žijící v křesťanském prostředí v Uhrách bojovali proti Turkům a osvědčili se také na konci 15. století jako zruční řemeslníci a výrobci zbraní.

Situace na území Valašska, Sedmíhradska a Moldávie (dnešní Rumunsko) se vyvíjela pro Romy odlišně. Na tomto území byli Romové v tuhém nevolnictví, které se začalo formovat již od 14. století. Někteří autoři mluví v této souvislosti dokonce o otroctví. V nejhorším postavení byli romští nevolníci patřící šlechtě, bojarům. V lepším postavení se nacházeli takzvaní klášterní a státní nevolníci, kteří mohli kočovat. Existovaly také skupiny Romů, uprchlých od svých pánů a žijících v odlehlých oblastech, a dále skupiny, které byly v podobném postavení jako ostatní poddaní (např. takzvaní aurari-Romové provozující rýžování zlata).

V 17. století došlo k obsazení Valašska rakouskou armádou. Následovala masová migrace valašských Romů do Bulharska. Podobným způsobem odcházely romské skupiny nejen z Valašska, ale také ze Sedmíhradska na území tehdejšího Polska a Uher, kde byly lepší podmínky pro obživu. Některé skupiny putovaly také na východ na Ukrajinu.

Na území Polska jsou Romové bezpečně zaznamenáni až od 15. století. V dokumentech se objevuje jméno Cygan již na začátku 15. století, ale není jisté, zda se jednalo o Roma, nebo pouze o jméno. Název Filistyni byl v Polsku používán pro kočující skupiny Romů přicházející od 16. století ze západu, kde začínalo pronásledování Romů. Romové, přicházející především od 17. století z jihu, byli nazýváni prostě valašští Cikáni. Kromě těchto kočovných skupin žili na území Polska také usazení Romové. Mezi různými skupinami docházelo někdy ke sporům, jejichž řešení v některých případech Romové ponechali na místních gádžovských soudech.

Od 17. století se objevují zprávy o krádežích spáchaných Romy především ve Slezsku. V některých případech šlo zřejmě o krádeže ve prospěch místní šlechty. V průběhu 17. století byla v Polsku přijata usnesení zakazující přechovávat Cikány a nařizující jejich odchod ze země. Tato usnesení ale nebyla dodržována. Jako zvláštní instituce byla od poloviny 17. století vytvořena funkce cikánského krále, kterou zastával nejčastěji drobný šlechtic (zřejmě se nejednalo o Roma). Jeho úkolem bylo zprvu zabránit Romům v krádežích, později ovšem bylo jeho posláním chránit Romy před perzekucí. Poslední takto jmenovaný král byl jmenován v roce 1780. Romové mu byli povinni odvádět pravidelné poplatky.

Politika, kterou vůči Romům Osmané a Habsburkové vedli, byla však značně odlišná. V habsburské říši se s Romy nakládalo mnohem hůř, tvrdost perzekuce se však lišila od panství k panství. K zásadnímu státnímu pokusu změnit život Romů došlo na konci 18. století, kdy Vídeň zahájila asimilační politiku. Ta zahrnovala násilnou sedentarizaci, odnímání

romských dětí od rodin a zákaz používat romštinu. V mnoha regionech se na Romech násilně vymáhala konverze ke katolicismu. Systematické pronásledování Romů sice polevilo, jakmile vyšla najevo naprostá neúčinnost této politiky, postavení Romů bylo však i nadále mnohem horší v habsburské než v osmanské říši.

Oba císařské státy vůči svým etnickým menšinám postupovaly odlišně. Osmanská říše chovala respekt k tradicím, jazykům a odlišným náboženským identitám svých menšin. Naproti tomu habsburští panovníci sahali k drastickým opatřením. Základem osmanského přístupu k menšinám byla politika laissez faire, zatímco Habsburkové se snažili svoje menšiny ovládat, v druhé polovině 18. století se pak pokusili o jejich asimilaci. Všechny státy sledují podobné obecné cíle, jakým je např. prosperita, bezpečnost, společenská stabilita, ochrana vlastní existence a autorita. Právě tyto cíle se staly základem politiky vůči Romům, kteří zdánlivě nerespektovali autoritu státu a ohrožovali společenskou stabilitu. Je však možné tvrdit, že motivací asimilační politiky habsburských panovníků byla právě snaha zbavit Romy postavení společenských vydědenců.

2.6 Romové v 19. století

V 17. století po obsazení Valašska rakouskou armádou došlo k masové migraci Romů do Bulharska, která ještě zesílila po roce 1856, kdy bylo zrušeno tuhé nevolnictví pro Romy v Rumunsku. Migrační vlna zasáhla střední a západní Evropu a projevila se i v zámoří, jednalo se především o migraci do Ameriky. Část Romů se usadila také v českých zemích a na Slovensku, kde bývají označováni jako olašští Romové. Do zámořských kolonií byli Romové nuceně deportováni již od 17. století, a to do Severní a Jižní Ameriky a Austrálie, od 19. století odcházely početné skupiny Romů hlavně do Severní Ameriky za prací.

Většinová společnost v Evropě v 19. století nadále Romy považovala především za tuláky putující z místa na místo. V první polovině 19. století vznikl v literatuře romantický obraz Romů údajně žijících bezstarostným svobodným životem (díla A. S. Puškina, K. H. Máchy a dalších). Realita jejich života se však značně lišila od literárního zpracování. Většina Romů navíc žila usazeně, alespoň v jihovýchodní Evropě. Ve třicátých letech 19. století se počet Romů odhadoval asi na 600 000 osob (Crowe 1996). Zájem o Romy vedl v roce 1888 k založení Gypsy Lore Society, která existuje dodnes a jejímž cílem je studium života Romů.

Na území Slovenska se v roce 1894 provádělo, podobně jako v dalších částech tehdejších Uher, sčítání Romů. Podle těchto údajů tam žilo asi 36 000 Romů (Crowe 1996). Mezi nejčastěji uváděná povolání patřila nádenická práce, z tradičních řemesel kovářství a provozování hudby. Na území Slovenska žilo více Romů proto, že tam byli méně pronásledováni. Romové se tak na Slovensku usazovali již od 16. až 17. století.

Mezi majoritní populací se prosazovali především romští hudebníci. Už z roku 1489 pochází zmínka o tom, že romští loutnísté hráli uherské královně Beatrix. Český a uherský král Ludvík Jagellonský přikázal několikrát v roce 1525 vyplatit odměnu romským hudebníkům hrajícím na citeru. Později, od konce 18. a začátku 19. století se prosadilo především na území dnešního Slovenska několik výrazných romských hudebníků. Vystupovali na šlechtických a panovnických dvorech, ale také se podíleli na slovenském národním obrození. Romští hudebníci z Uher ovlivnili i některé skladatele, např. Ference Liszta.

Kromě hudby vynikali Romové především v práci s kovem. Na počátku 20. století byla například na Moravě zaznamenána příhoda, podle které si sedlák dal vyspravit kotle od romských řemeslníků. Po dokončení práce jim odmítl vyplatit odměnu, protože prý kotle

vypadaly, jako by je nikdo vůbec nespravoval. Ve skutečnosti byla oprava tak dokonale provedena. Před soudem potom Romové dokázali opravit kotle stejným způsobem a odměna jim byla vyplacena. Před druhou světovou válkou existovala v polské Poznani továrna na kotle, jejímž majitelem byla romská rodina Kwieků.

Tradiční romská řemesla byla postupně ve 20. století vytlačována industrializací. Pro většinu Romů to znamenalo přechod k nádenické práci, především se to dotýkalo usazených Romů. Tradičně bylo řemeslo předáváno z otce na syna a typické bylo provozování určitého řemesla v rodově spřízněných skupinách. Podle provozovaného řemesla byly pojmenovávány některé z romských subetnických skupin, např. Kalderare - kotláři. V rámci romské komunity patřili k nejváženějším členům hudebníci a provozování hudby bylo považováno za nejlepší profesi. Toto hodnocení se dodnes promítá do vztahů mezi jednotlivými romskými rody a rodinami.

2.7 Nacistické pronásledování Romů v Evropě

Evropští Romové se v letech 1933-1945 na územích kontrolovaných nacistickým Německem stali obětí hromadné perzekuce. V Německu byla nejprve přijata opatření vylučující Sinty a ostatní Romy ze společnosti. Platil zákaz sňatků s tzv. árijci, zákaz výkonu kočovných živností apod. Postupně vzniklo na území Německa mezi lety 1935-1938 několik internačních táborů, ve kterých byla soustředěna část Romů.

Na konci roku 1938 vydal šéf SS a německé policie Heinrich Himmler výnos o potírání cikánského zlořádu, na jehož přípravě se podíleli odborníci na rasově-biologický výzkum pod vedením psychologa a psychiatra dr. Roberta Rittera z Výzkumného centra pro rasovou hygienu a biologii populace. Dr. Robert Ritter se již několik let věnoval výzkumu Romů. Centrum se stalo hlavním střediskem výzkumu identifikace a klasifikace Romů a výzkumu vztahů mezi dědičností a kriminalitou. Za pomoci genealogie, otisků prstů a antropologických měřítek se Ritterův tým snažil sestavit podrobné seznamy veškeré populace s romskou krví a určit míru jejich rasové čistokrevnosti. Všechna opatření proti Romům byla řízena kriminální policií. Jejich cílem podle uvedeného výnosu byla "rasová separace všech Cikánů od německého národa". V listopadu 1939 bylo Romům nařizeno usadit se a byl proveden jejich soupis.

Mezi nacistickými pohlaváry probíhala debata o tom, zda se mají následující opatření vztahovat na všechny Romy bez výjimky, nebo dát výjimku tzv. rasově čistým Sintům (německým Romům) a tzv. Lallerům (německy mluvícím Romům z odtrženého českého pohraničí). Pseudovědecký rasový výzkum definoval pojmy "Cikán" a "cikánský míšenec" (byl jím každý, kdo měl mezi svými osmi předky alespoň jednoho Roma) a označil Romy za dědičné kriminálníky, které je nutné eliminovat ze společnosti.

Tragický dopad měl na Romy nejen v Německu, ale v celé nacisty kontrolované Evropě Himmlerův výnos z prosince 1942 o deportacích Romů do koncentračního tábora Osvětim-Březinka. Mezitím již byli němečtí Romové vyloučeni z armády a v některých případech bylo romským dětem zakázáno navštěvovat školu. Z transportů do koncentračního tábora měli být vyjmuti Romové žijící v manželském svazku s Němci, dále usazení a trvale pracující Romové a cizí občané. Ti se měli podrobit sterilizaci. V praxi však byly výjimky z transportů velmi řídké a Romové byli deportováni bez ohledu na společenské postavení. První transport německých Romů odjel do nově zřizovaného tzv. cikánského tábora Osvětim-Březinka na

konci února 1943 a celkem bylo takto deportováno přes 22 000 Romů z celé Evropy. Němci nakonec tábor zlikvidovali v srpnu 1944, kdy zbývajících 2 897 mužů, žen a dětí zavraždili v plynových komorách (Fraser 1998).

V okupovaných zemích, jako byly Rakousko, Belgie, Holandsko a okupovaná Francie, byla uplatňována podobná opatření jako v Německu, tj. internační tábory, deportace do Osvětimi. V Rakousku byl v roce 1941 otevřen tábor v Lackenbachu. Odtud v roce 1941 vypravili transport 5 007 Romů do ghetta v Lodži, kde byli deportovaní později zavražděni v plynových komorách. Rakouští Romové byli posléze deportováni spolu s německými do Osvětimi.

Odlišná situace panovala na okupovaných územích Polska, Jugoslávie a Sovětského svazu. Na okupovaném území Sovětského svazu byli Romové vražděni jednotkami SS. Počet zavražděných Romů bývá odhadován na 30 000. Vraždění Romů proběhlo také v okupovaném Srbsku.

Fašistický ustašovský režim v Chorvatsku likvidoval Romy spolu se Židy především v koncentračních táborech. Nejproslulejším se brutalitou a počtem zavražděných stal koncentrační tábor v Jasenovaci.

V klerofašistickém Slovenském státě se zaváděla opatření omezující svobodu Romů a jejich občanskou rovnoprávnost. Byla stanovena definice "Cikána", ve které bylo hlavním kritériem tzv. zařazení do slovenské pospolitosti. Část Romů byla přiřazována k takzvaným pracovním útvarům, případně do pracovních táborů. Do některých míst byl vyhlášen zákaz vstupu Romů. Romské osady byly vystěhovány z blízkosti obcí na odlehlá místa. Po vypuknutí povstání v roce 1944 přišla na Slovensko německá armáda spolu s jednotkami SS a spolu s Hlinkovými gardami se podílely na masakrech Romů a vypalování romských osad. V roce 1944 byl otevřen tzv. zajišťovací tábor pro Cikány v Dubnici nad Váhom, v němž byly internovány celé romské rodiny. Po vypuknutí tyfové epidemie na počátku roku 1945 byli nemocní vězni popraveni německými vojáky.

Protiromskou politiku v jednotlivých zemích lze rozdělit do tří typů. První byl charakteristický pro území přímo kontrolované nacisty: Německo, Rakousko, Sudety, ale také území Čech a Moravy. V těchto oblastech byla postižena prakticky celá romská komunita. Romové byli nuceni k usazení, stále pod policejním dohledem, také se prováděli se soupisy a

deportace do koncentračních táborů. Druhý typ protiromské politiky se uplatňoval na územích okupovaných nacistickou armádou v Polsku a v Sovětském svazu. Romové tam byli masakrováni oddíly SS. Třetí typ protiromské politiky existoval v satelitních státech nacistického Německa. V zemích, jako bylo Chorvatsko, byli Romové prakticky vyvražďeni, v jiných zemích, jako např. v Bulharsku, od vyhlazovací politiky vůči Romům ustoupili. Celkový počet obětí romského holocaustu se v celé Evropě odhaduje v rozmezí od 250 000 až 500 000 osob, určit přesný počet obětí však není možné. Některé odhady jsou dokonce vyšší než půl milionu romských obětí. K největším ztrátám v absolutních číslech došlo v Jugoslávii, Rumunsku, Polsku, Sovětském svazu a Maďarsku (Fraser 1998).

2.8 Romové v Evropě po roce 1945

Na konci druhé světové války zůstali Romové roztroušeni po celé Evropě v důsledku masových deportací a také toho, že Romové prchali z jedné země do druhé ve snaze najít méně nebezpečné prostředí. Po skončení války se také naposledy objevily požadavky na území pro vytvoření romského státu. Zřízení vlastního státu nebylo pro většinu Romů prioritou, protože se již cítili příslušníky jednotlivých států, na jejichž území po celá staletí žili.

Pro většinu Romů se po válce obzory zúžily na hranice státu, ve kterém se právě nacházeli. Ve větších přesunech jim bránila vnitrostátní politika, mezi východní a západní Evropou se vytvořila zřetelná hranice a většina Romů zůstala v komunistických zemích.

Jednotlivé státy příliš nezměnily svou politiku vůči Romům a evropské struktury se poprvé k otázce postavení Romů vyjádřily až v roce 1969. Od tohoto jsou Radou Evropy přijímány rozhodnutí a doporučení, která odsuzují nerovnoprávné postavení Romů a jiných kočovníků v Evropě a vyzývají jednotlivé vlády k ukončení diskriminace. Od roku 1977 věnuje pozornost diskriminaci Romů i komise pro lidská práva při OSN. Romové byli považováni za kočovníky bez ohledu na to, že usazené romské komunity existovaly nejen v jihovýchodní Evropě, ale také například ve Španělsku. Změna nastala až s politickým vývojem v roce 1989, kdy začaly do evropských struktur vstupovat východoevropské státy s početnou romskou komunitou.

Centrem mezinárodního romského hnutí se stala od počátku 60. let Paříž, kde byl vytvořen Comité International de Tzigane (Mezinárodní výbor Cikánů) v čele s Vankem Roudou. Výbor se stal organizátorem prvního mezinárodního kongresu Romů v roce 1971, na kterém vznikla dnešní Mezinárodní romská unie (IRU).

První světový kongres Romů se uskutečnil v dubnu 1971 v Chelsfieldu u Londýna. Kongresu se zúčastnili delegáti ze 14 zemí. Výsledkem jednání bylo přijetí mezinárodní romské hymny a vlajky jako symbolů mezinárodního romského hnutí. Hymna vznikla na základě textu staré romské písně Djelem, djelem a melodie známé u rumunských Romů. Vlajka mezinárodního romského hnutí vycházela z té, která byla užita při jednání kongresu v Bukurešti v roce 1933 a z vlajky používané Mezinárodním výborem Cikánů ve Francii. Původně byla pouze modrozelená. Modrá barva symbolizovala nebe a zelená barva zemi. Červené kolo, tzv. Ašóková

čakra, uprostřed bylo přidáno na londýnském jednání a symbolizuje pravlast Romů Indii. V závěrech jednání kulturní komise se také objevil požadavek, aby majoritní populace používala pojmenování Rom. Na mezinárodní úrovni měla být navázána především spolupráce s OSN resp. s organizací UNESCO, starající se o mezinárodní kulturní dědictví a vzdělávání.

Mezinárodní romská unie (International Romani Union) byla oficiálně založena v roce 1977. Subkomise OSN pro prevenci diskriminace ve svém doporučení ze srpna 1977 uznala existenci Romů jako svébytné etnické skupiny.

První akcí nově vytvořené organizace se stal 2. světový kongres Romů, který se uskutečnil v roce 1978 v Ženevě. Zúčastnilo se ho asi 120 delegátů z 26 zemí. Hlavním motivem sjezdu se stal odkaz k indické pravlasti. Jednoznačným úspěchem Mezinárodní romské unie se stalo přijetí do sekce nevládních organizací při Organizaci spojených národů, k němuž došlo v březnu 1979 v sídle OSN v New Yorku. Mezinárodní romská unie tak byla formálně uznána.

V roce 1981 byl uspořádán 3. světový kongres Romů v německém Göttingenu. Výsledkem jednání byla mimo jiné výzva německé vládě, aby odškodnila oběti nacismu z řad Romů.

V 80. letech se kromě existující Mezinárodní romské unie objevily další organizace, především romské organizace ve státech západní Evropy, které zastupovaly zájmy imigrantů - Romů z východní a jihovýchodní Evropy. Na stejném základě vznikl Romský národní kongres.

Další světový romský kongres se uskutečnil až po politických změnách ve střední a východní Evropě v roce 1990 ve Varšavě. Hlavním tématem jednání se stalo schválení mezinárodního romského pravopisu na základě návrhu Marcela Courthiadeho.

Zatím poslední, 5. světový kongres se uskutečnil v roce 2001 v Praze. Na jednání byly přijaty nové stanovy pod názvem Charta Mezinárodní romské unie a uvnitř unie došlo k organizačním změnám. Na sjezdu se tak definitivně potvrdilo, že iniciativu v rámci unie převzali Romové ze střední a východní Evropy, kde žije většina evropských Romů.

Příčinou zájmu evropských institucí o problematiku Romů se v 90. letech 20. století stal fakt, že ve státech střední a jihovýchodní Evropy žije většina evropské romské populace. Podmínky života tamní početné romské komunity jsou poznamenány problémy přechodu na tržní ekonomiku, který zasáhl komunitu masivní nezaměstnaností a z toho plynoucími následky v

sociální situaci. V západních zemích se tento proces projevil zvýšenou mírou migrace, v jejímž důsledku se stala otázka postavení Romů v jednotlivých státech východní a jihovýchodní Evropy otázkou celoevropskou.

V letech 1997 až 2000 prudce vzrostl počet žadatelů o azyl z kandidátských zemí EU v několika státech Evropské unie. Podle zpráv z jednotlivých zemí téměř všichni žadatelé o azyl z ČR, SR a Polska byli v poslední době Romové. Jejich podíl se odhaduje na 85 až 99 %. Mezi žadateli z Rumunska je toto číslo v rozmezí 20 až 60 %.

Za přelomové ve vnímání Romů evropskými institucemi lze označit Doporučení Rady Evropy č. 1203 z roku 1993 o Romech v Evropě. Právě Rada Evropy v poslední době vyvíjí velkou aktivitu v oblasti ochrany práv národnostních a etnických menšin. Je však nutné poznamenat, že většina dokumentů má pouze charakter doporučení. V tomto doporučení se konstatuje, že „Romové jsou neteritoriální evropskou etnickou skupinou, jejíž početnost je nejvyšší v zemích střední a východní Evropy a jejíž odlišný životní styl vede k intoleranci projevované většinovým obyvatelstvem. Úkolem je proto kromě podpory ochrany základních individuálních lidských práv, též respektování menšinových práv této skupiny. To znamená v první řadě garance stejných práv, stejných šancí a stejného zacházení, ze skupinových práv především podpora revitalizace romského jazyka a kultury“ (Kol. 1999, str. 448-9).

V tomto období vznikly při evropských institucích orgány, které se zabývají problematikou Romů. Při Organizaci pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE) tak vznikl v roce 1994 v rámci Kanceláře pro demokratické instituce a lidská práva (ODIHR) tzv. Kontaktní bod pro záležitosti Romů a Sintů (CPRSI). Summit v Istanbulu v roce 1999 rozhodl vypracovat Akční plán pro Romy a Sinty. Z rozhodnutí ministrů jednotlivých členských zemí OBSE se stal CPRSI místem, které má sledovat provádění Akčního plánu na úrovni jednotlivých států.

Podobně jako v rámci OBSE došlo také v rámci Rady Evropy k založení specializovaného orgánu, který se měl podílet na vytváření celoevropské politiky vzhledem k romské komunitě. Stala se jím od roku 1995 Skupina specialistů pro Romy/Cikány (dále MG-S-ROM), která byla ustanovena jako poradní orgán Výboru ministrů prostřednictvím Evropského výboru pro migraci (CDMG).

Konkrétní právní postavení Romů se v jednotlivých státech Evropské unie liší a závisí na vnitrostátní úpravě postavení menšin v každém z nich. Některé státy právně neuznávají ani

existenci národnostních či etnických menšin (Francie, Řecko, částečně Španělsko). Další z nich sice uznávají existenci národnostních nebo etnických skupin, ale nepočítají mezi ně Romy. Formálně je romská národnost právně přiznaná především v nově přistoupivších zemích EU s početnými romskými komunitami (např. Česká republika, Slovensko, Maďarsko, Slovinsko) a také v některých dalších členských státech (Rakousko, částečně Německo, Nizozemsko), přičemž v některých z nich je pojem národnost ztotožňován s pojmem etnická skupina.

3. Rodina a sociální organizace v životě Romů

Rozdíly mezi romskými a majoritními kulturami jsou především v pojetí rodiny a vzájemných vztahů uvnitř ní. Základní jednotkou romského společenství je rodina - familija. Tradiční romská familija se od moderní rodiny západního typu liší především společným soužitím několika generací. Romská familija je tedy mnohem větší a komplexnější než nukleární rodina, může snadno čítat 30 až 40 členů (Kephart 1983). Romové považují za své blízké příbuzné nejen rodiče, prarodiče, sourozence, manžele či manželky a děti, ale i všechny vzdálenější příbuzné jako strýce, tety, bratrance, sestřenice, synovce, neteře, tchány, tchýně, švagry či švagrové. Romština má také narozdíl od jiných jazyků pojmenování i pro děti sestřenic či bratranců.

Rodina byla pro Romy po staletí nejdůležitější hodnotou. Příslušnost k rodině měla pro Roma zásadní význam, znamenala pro něj téměř vše, neboť uspokojovala základní životní potřeby všech svých členů. Největším trestem pro Roma bylo tedy jeho vyhnání z rodiny. Při kočování byli Romové zcela nezávislí na okolní společnosti, ale uvnitř rodiny byli na sobě naopak zcela závislí. Rodina byla zdrojem obživy, měla funkci vzdělávací (chlapci se učily v rodině řemeslu, dívky starat se dobře o děti a o manžela) a také funkci ochrannou. Tak tomu je dodnes, i když v modifikované podobě, vycházejících ze změněných životních a společenských podmínek.

S rodinou se Rom identifikuje, stává se součástí její složité struktury, přijímá její přísná pravidla, kulturní a etické normy. „Rodinné vztahy, struktura a hierarchie rodiny i role jejích jednotlivých členů byly vždy těsně spjaty s charakterem vztahů a zákonů skupinových, jimiž byly a do jisté míry stále jsou podřízeny“ (Davidová 1995, str. 95). Postavení člena rodiny určují dva základní faktory: pohlaví a věk.

Tradiční romská velkorodina je patriarchální, muž zaujímá v rodinné hierarchii vyšší postavení než žena. V čele skupiny stál vždy „rodový náčelník“, obvykle to byl nejstarší muž ve velkorodině. Tato funkce byla buď dědičná nebo byl „rodový náčelník“ volen radou mužů za své vlastnosti, schopnosti či dosavadní zásluhy. Vážnost muže i ženy stoupá s věkem. Postavení ženy je také ovlivňováno počtem dětí; čím více dětí žena má, tím větší se těší úctě.

Vnitřní nepsané, ale všemi dodržované zákony spolu s autoritou „rodových náčelníků“ byly základem vnitřního řádu a pořádku uvnitř patriarchálních velkorodin a rodových skupin a umožnily po staletí jejich přežití i v nedobrych životních podmínkách, ochraňovaly je a zaručovaly jim pomoc. Členové skupiny byli povinni si navzájem poskytovat pomoc. Pokud například dětem zemřeli rodiče, ostatní se o ně postarali jako o vlastní, stejně tak se vždy postarali o staré či nemocné. V rodinných a příbuzenských vztazích se tedy zřetelně projevují zbytky rodového zřízení. Často je ještě dnes patrné, jak pouto rodové, i když dnes existuje třeba jen v reliktech, je skutečně silnější než pouto rodinné.

Tento model rodinných vztahů je značně podobný indickému, i když uspořádání rodinné hierarchie Indů podléhá ještě přísnějším pravidlům a mnohem konkrétněji vymezuje postavení, pravomoci a povinnosti jednotlivých členů.

3.1 Postavení muže a ženy v rodině

Muž zaujímá v romské rodině dominantní postavení. Pokud žije pohromadě větší počet nukleárních rodin, pak hlavní slovo má nejstarší muž. Úkolem mužů je zajistit ostatním členům rodiny ekonomické zázemí. V případě, že muž z nějakého důvodu nemůže rodinu hmotně zajistit, přechází tato povinnost na ženu. Její status v rodinné hierarchii se tím však nezvyšuje. Vnější projevem podřízeného postavení ženy v romské komunitě byl zvyk, podle kterého žena vždy chodila několik kroků za mužem. Dnes však tento zvyk postupně zaniká vlivem působení majoritní společnosti a emancipačních hnutí.

V romských osadách žijí spolu širší příbuzensky propojené skupiny, které slouží i jako sociální kontrola nad jednotlivými členy společenství. Tento dozor je uplatňován i nad manželskými páry v případech, kdy např. muž bije svoji ženu. V současnosti bohužel ztrácí sociokulturní kontrola svou funkčnost, neboť většina Romů dnes preferuje městský způsob bydlení a také dochází k postupnému rozpadu tradičních forem sociálních vztahů. Tento fakt pak negativně ovlivňuje chování Romů nejen k sobě navzájem, ale i k majoritní společnosti.

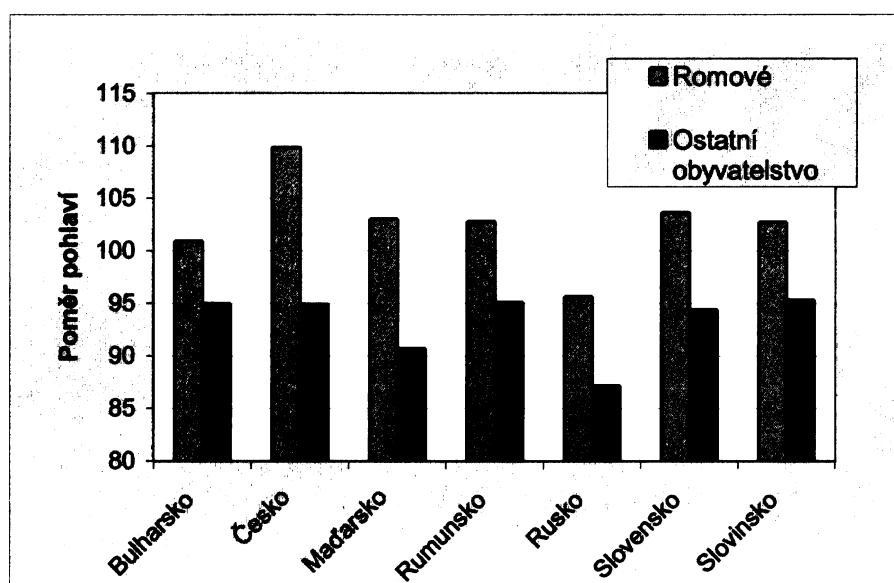
Na výchově dětí se podílejí všichni členové širší rodiny. Otec se více angažuje při výchově chlapců, matka naopak při výchově dívek. Od určitého věku začíná otec postupně zasvěcovat své syny do mužských povinností v rodině. Dříve mu pomáhali při každodenní práci a učili se tak řemeslu. Ačkoliv dnes je vliv otce při výchově omezen, stále má své nezastupitelné místo. Výchova dívek do kompetencí otce nespadá, muž zasahuje pouze v případě, kdy si matka s výchovou sama neví rady. Pokud musí otec dceru trestat, znamená to pro ni velké ponížení a osobní ostudu.

Matka stojí v rodinné hierarchii zdánlivě v pozadí, přesto má značný vliv na chod rodiny. Stará se o výchovu dětí, čistotu a ekonomickou stránku chodu domácnosti. Nejvýrazněji ovlivňuje hospodaření v rodině nejstarší žena, které muži odevzdávají své výdělky a ona pak rozhoduje o jejich využití. Rozděluje také povinnosti ostatním ženám v rodině, přičemž zvláštní chování uplatňuje ke své snaše.

Nízký sociální status romských žen se projevuje také ve výsledcích sčítání lidu, kdy dochází k podhodnocení jejich počtu ve prospěch mužů. Následující graf (graf 3.1) znázorňuje počet mužů na 100 žen v romské a celkové populaci ve vybraných evropských zemích. Poměr

pohlaví při narození je 105-106 mužů na 100 žen, později se poměr sníží ve prospěch žen, protože úmrtnost žen je mnohem nižší než úmrtnost mužské populace. Stejně úmrtnostní poměry obou pohlaví jsou shledány i u populace Romů. Vysoký poměr mužů v romské populaci oproti populaci ostatního obyvatelstva je zřejmě ovlivněn vysokým zastoupením mladých lidí v populaci Romů. Dalším faktorem, který přispívá k početnímu nadhodnocení mužů, je právě nižší nebo zcela chybějící registrace romských žen v době sčítání. Tato nedostatečná registrace je dána právě nižším sociálním postavením žen v romské společnosti.

Graf 3.1 Poměr pohlaví pro romské a celkové obyvatelstvo (počet mužů na 100 žen), 2000-2002

Pramen: Národní sčítání lidu – Bulharsko 2001, Česká republika 2001, Maďarsko 2001, Rumunsko 2002, Rusko 2002, Slovensko 2001, Slovinsko 2002,

Výchova malých dětí spadá převážně do kompetence matek. Dívky jsou vychovávány k tomu, aby již od dětství byly schopny postarat se o své mladší sourozence, pomáhat matce udržovat čistotu v domě a učit se vařit jednodušší jídla. Celá výchova dívek je zaměřena tak, aby byla připravena se vdát a uměla se v nové rodině správně chovat.

Rodiče většinou nepřikládají velký význam vzdělání svých dětí. Romové pocházejí z prostředí, pro které je vertikální sociální mobilita nepřírozená a v podstatě nepřijatelná. Pevný sociální systém nepřipouštěl jakýkoliv vzestup napříč kastami. Výchova dětí je proto směřována k osvojování praktických dovedností a ne ke školnímu vzdělání. Již dnes si ale

mnoho romských rodičů začíná uvědomovat význam vzdělání pro uplatnění v majoritní společnosti.

Vztah mezi matkou a dětmi bývá emociálně velice silný, matka pro své děti představuje útočiště a jistotu. Pokud žena zemře, muž se většinou znovu ožení. Často si bere svobodnou nebo ovdovělou sestru manželky, protože předpokládá, že bude mít dobrý vztah k dětem. Pokud zemře muž, žena se zřídka znovu provdá, k uzavření sňatku potřebuje souhlas rodiny a někdy i svolení nejstaršího syna. Při úmrtí obou rodičů přebírá odpovědnost za výchovu dětí nejbližší rodina, může to být babička, sestra matky nebo dospělí sourozenci. V minulosti bylo naprosto nepřijatelné, aby se děti ocitly v ústavní péči, současný stav může být odlišný, stále však mezi Romy přetrvává silná rodinní solidarita.

Specifické postavení v romské rodině zaujímají staří lidé. Vyšší věk znamená zároveň vyšší postavení v rodinné hierarchii a společnosti vůbec. Postarat se o své staré rodiče je pro Romy naprosto přirozené a ani romští rodiče nemají problémy tuto péči přijmout. Úcta ke stáří je natolik zásadní, že se říká „kdyby hořel Romovi dům, zachraňoval by nejprve rodiče a až poté své děti“ (Šišková 2001, str.142).

3.2 Postavení dětí v rodině

Postoje romských rodičů k výchově svých dětí jsou podmíněny odlišnou mentalitou Romů. Romové jsou více emoční a mají mnohem blíže k indické než západní kultuře. Při výchově jsou děti více respektovány ve svých pocitech a přáních. Např. romské děti chodí spát, když se cítí samy unaveny, a ne když o tom rozhodnou jejich rodiče.

V oblasti sociálního života jsou Romové velmi silně orientováni na širší rodinu. Romská rodina často udržuje užší vztahy s příbuznými ze strany muže, což potvrzuje její patrilokalitu. Velký počet interpersonálních vztahů uvnitř velkorodiny je nutně upraven přísnými pravidly.

Děti v romské rodině nezaujímají stejné postavení. Preferování některého dítěte ze strany rodičů je naprosto otevřené a ostatními dětmi přirozeně akceptované. Sourozenecké vztahy romských dětí nebývají poznamenány rivalitou, vazby mezi romskými sourozenci jsou mnohdy pozitivnější než mezi neromskými sourozenci. Nejstarší sourozenci jsou těmi mladšími respektováni jako autority. Výsadní postavení nejstarších sourozenců v rodinné hierarchii se projevuje tím, že jsou jim přiznány určité kompetence, které z pohledu majoritní společnosti částečně přísluší rodičům.

Specifikem romské rodiny je také poměrně častý vznik koalic mezi rodičovským a dětským subsystémem. Výjimečné nejsou ani koalice dítě – dospělý, kde ve funkci dospělého vystupuje někdo z širší rodiny. Nejčastěji je to babička dítěte, ale může to být i typ koalice strýc – synovec (Šišková 2001).

Synové jsou pro romskou rodinu určitým výrazem prestiže, mohou být také i důležitým faktorem pro vyjádření fyzické síly rodiny. Od nejstaršího syna se očekává, že se bude podílet na výchově svých sourozenců. Pro sourozence představuje „velký bratr“ stejnou autoritu jako otec. Zastupuje rodiče v jejich nepřítomnosti, dohlíží na sourozence, organizuje jim práci a poskytuje ochranu. Jeho výchovné pravomoci jsou v podstatě shodné s rodičovskými. Má pravomoc sourozence trestat a udělovat jim příkazy a zákazy. Má také právo vyjadřovat se k výběru partnerů svých sester, rozhodující slovo má však otec. Někdy si bratr svůj vliv na sestru zachová i po jejím sňatku, jindy tento vliv ztrácí ve prospěch jejího manžela. K dětem svých sourozenců se většinou chová stejně výchovně jako k vlastním potomkům.

Úloha nejstaršího syna značně posílí jeho vstupem do dospělosti. Nejsilnější vliv na svou původní rodinu získá v případě, kdy otec zemře. Stane se tak hlavou rodiny a často se mu podřizuje i matka. Pokud se matka chce znovu provdat, má rozhodující slovo při schvalování partnera a sňatku.

Dcery sice nezvyšují prestiž rodiny, ale jsou významnou pomocí svým matkám. Žena má v romské rodině řadu povinností, část z těchto povinností přebírá právě nejstarší dcera. Kromě povinností v domácnosti pečuje o své mladší sourozence. Na bratry většinou pouze dohlíží, na sestry může i výchovně působit. Předává jim dovednosti související s chodem domácnosti, které se sama naučila od matky. Zvláštní sourozenecký vztah má s nejstarším bratrem, musí ho respektovat, i kdyby byl věkově mladší. Své výsadní postavení si nejstarší sestra uchovává po celý život, sourozenci ji vnímají jako silnou autoritu.

Specifické postavení v romské rodinné hierarchii zaujímají snachy. Dívčám, které se přivdají do nové rodiny, je přesně vymezeno chování k manžellovým rodičům a manžellovým sourozencům. V hierarchii nové rodiny stojí na nejnižším místě, její status je ovlivňují tři faktory, a to, že je žena, je mladá a je cizí.

Nejpřísnějšími pravidly je upraveno vzájemné chování snachy a tchyně. Úkolem tchyně je naučit mladou nevěstu zvyklostem nové rodiny. Toto velmi tvrdé učňovské období trvá přibližně do doby, než dívka porodí dvě až tři děti. Snacha musí vykonávat všechny podřadné práce a často na ni svalují své povinnosti i mužovy sestry. Od snachy se očekává absolutní poslušnost bez jakéhokoliv odmlouvání.

Lepší postavení v manželově rodině měla dívka, jejíž sourozenec si vzal někoho z rodiny, do které se přivdala. Tyto sňatky nejsou pro Romy neobvyklé, upevňují se tím vzájemné vztahy mezi oběma rodinami.

4. Zjišťování národnostní či etnické skladby obyvatelstva v Evropě

Zjišťování národnostní či etnické skladby obyvatelstva patří ve sčítání lidu k nejobtížnějším úkolům a je ztěžováno řadou nevyjasněných otázek teoretického charakteru. Hlavním problémem je bezesporu nejednotnost definic hlavních charakteristik, kterými jsou národnost, etnická skupina, etnický původ, rasa, barva a jazyk.

Nejednotnost v terminologii a nepřesné definice umožňují odlišný výklad sledovaných charakteristik ze strany respondentů a výsledkem pak může být částečné zkreslení výsledků sčítání. Spolehlivost dat je také ovlivněna způsobem sčítání, formulací otázky a následným zpracováním statistických údajů.

Od roku 1950 sice OSN pravidelně přijímá doporučení k mezinárodním sčítáním lidu, ale tato doporučení neobsahují povinná kritéria a znaky pro zjišťování národnostní či etnické skladby obyvatelstva, zdůrazňují však vůli národnostní nebo etnické skupiny být sčítána. Zahrnutí národnostní problematiky do sčítání lidu a způsob jejího zjišťování je tedy ponecháno na rozhodnutí jednotlivých zemích. Pro sčítání lidu je doporučeno zjišťovat nejen národnost či etnickou skupinu, ale i jazyk.

Národnost z hlediska statistiky je chápána několika způsoby, záleží při tom na zvolených kritériích. Etnická národnost vychází z historicko-etnografického hlediska, za její objektivní ukazatel je považován jazyk, eventuálně země původu či původ předků. Státní příslušnost či státní občanství jsou pojmy totožné s národností, pokud je zvoleným kritériem území státu bez ohledu na další znaky. Národní vědomí vychází z přesvědčení jednotlivých osob, je závislé na subjektivních prvcích jako jsou pocity, emoce a vůle.

Při zjišťování jazyka je za nejvhodnější charakteristiku pro určení příslušnosti k národnosti či etnické skupině považován mateřský jazyk. Přímá otázka na národnost či etnickou skupinu sleduje zjištění subjektivní etnické příslušnosti, naproti tomu je deklarovaný mateřský jazyk považován za objektivní kritérium příslušnosti k národnostní či etnické skupině. Obvykle je definován jako jazyk, kterým sčítaná osoba mluvila s rodiči v raném dětství, v případě odlišné národnosti rodičů se uvádí jazyk matky. Výhodou použití mateřského jazyka je jeho stabilita v čase, a to i po kulturní asimilaci.

Otázka na hovorový jazyk se často klade v případě sledování jazykové asimilace migrantů. Definice hovorového jazyka se v jednotlivých zemích různí, většinou se jedná o jazyk, kterým sčítaná osoba mluví v rodině nebo který nejlépe ovládá. Pro identifikaci etnických skupin je však hovorový jazyk méně vhodný, schopnost hovořit určitým jazykem nemusí vždy znamenat příslušnost ke stejné národnostní či etnické skupině.

Kromě uvedených možností jsou v národních sčítáních lidu kladeny také otázky na jazyk obvykle používaný, na jazyk, kterým sčítaná osoba plyně hovoří, nejlépe jej zná, mluví jím v rodině, kterým mluví vedle mateřského jazyka apod.

Např. podle definice platné pro sčítání lidu v České republice se národností rozumí příslušnost k národu, národnostní nebo etnické menšině. Pro určení národnosti není rozhodující mateřská řeč ani řeč, kterou občan převážně používá nebo lépe ovládá, ale jeho vlastní rozhodnutí. V roce 2001 bylo poprvé možné přihlásit se k více národnostem nebo k žádné. Národnost dětí do 15 let se řídí podle rodičů.

Rozlišení pojmů národnosti a státního občanství při sčítání lidu má podobně jako Česká republika i většina zemí bývalého socialistického bloku. Ze západoevropských zemí je to pouze multietnická Velká Británie, která zavedla od roku 1991 otázku na etnický původ. Otázka na etnickou národnost (etnicitu, etnickou skupinu), tedy příslušnost k etnické a kulturní skupině, s jejíž kulturou a tradicemi se respondent cítí nejvíce svázán, byla zahrnuta v národních sčítáních lidu v těchto evropských zemích: Estonsko, Lotyšsko, Maďarsko, Litva, Rumunsko, Slovinsko, Bulharsko, Chorvatsko. Národnost (národní vědomí), ke které se respondent hlásí, byla zjišťována vedle České republiky i v Bělorusku, Srbsku a Černé Hoře, Slovensku, Polsku, Rusku a Ukrajině.

V kterých evropských zemích se v posledním sčítání lidu zjišťovalo občanství, národnost či etnicita a mateřský jazyk uvádí následující tabulka (tab. 4.1).

Tabulka 4.1 Přehled zemí podle zjišťování občanství, národnosti/etnicity a mateřského jazyka

Země	Rok sčítání	Občanství	Národnost	Jazyk
Albánie	2001	ne	ne	ne
Belgie	2001	ne	ne	ne
Bělorusko	1999	ano	ano	ano
Bulharsko	2001	ano	ano	ano
Česká republika	2001	ano	ano	ano
Estonsko	2000	ano	ano	ano
Finsko	2000	ne	ne	ne
Francie	1999	ano	ne	ne
Chorvatsko	2001	ano	ano	ano
Itálie	2001	ano	ne	ne
Kypr	2001	ano	ano	ano
Lichtenštejnsko	2000	ano	ne	ano
Litva	2001	ano	ano	ano
Lotyšsko	2000	ano	ano	ano
Lucembursko	2001	ano	ne	ne
Maďarsko	2001	ano	ano	ano
Makedonie	2002	ano	ano	ano
Malta	1995	ano	ne	ne
Monako	2000	ano	ne	ne
Norsko	2001	ne	ne	ne
Polsko	2002	ano	ano	ano
Portugalsko	2001	ano	ne	ne
Rakousko	2001	ano	ne	ano
Rumunsko	2002	ano	ano	ano
Rusko	2002	ano	ano	ano
Řecko	2001	ano	ne	ne
Slovensko	2001	ano	ano	ano
Slovinsko	2002	ano	ano	ano
Spojené království	2001	ano	ano	ne
Srbsko a Černá Hora	2001	ano	ano	ano
Španělsko	2001	ano	ne	ne
Švýcarsko	2000	ano	ne	ano
Turecko	2000	ano	ne	ne
Ukrajina	2001	ano	ano	ano

Pramen: ČSÚ (<http://www.czso.cz/>)

Toto rozdělení evropských států na státy, kde se národnostní či etnická skladba sleduje, a státy, které tyto informace nezjišťují, je podmíněno historickým vývojem. Pro zjednodušení lze rozdělit státy Evropy na ty, které uznávají koncept národnostních menšin, a ty, jejichž právní tradice a ústavy takovéto uznání neumožňují. Rozdělení na zmíněné dvě skupiny odráží odlišný vývoj formování států západní Evropy, které v podstatě v dnešních hranicích kulturně unifikovaly své obyvatelstvo na začátku novověku (16.-17. století). V této době dominantní politická centra mocensky a také kulturně ovládly periferie a vytvořily národy, za

jejichž součástí jsou považovány i etnické skupiny, které by ve východní Evropě byly chápány jako národnostní menšiny. To je zvláště příklad Francie a Španělska. Státy střední a východní Evropy, jejichž proces budování státu probíhal o dvě století později (19.-20. století), nedosáhly většinou takové míry kulturní dominance svých politických center a přiznávaly již při svém vzniku zvláště svým příhraničním menšinám různé soubory práv (Sekyt 2004).

Otázka na jazyk byla zahrnuta ve sčítáních lidu následujících evropských zemích: Česká republika, Slovensko, Maďarsko, Bulharsko, Rumunsko, Slovinsko, Rusko, Litva, Lotyšsko, Estonsko, Kypr, Rakousko, Švýcarsko, Španělsko, Spojené království a Irsko. Ovšem v každé zemi byla otázka na jazyk jinak formulována: např. jako jazyk, kterým s respondentem v dětství hovořila matka (Česká republika, Slovensko); jazyk, který je užíván nejčastěji v domácnosti (Polsko, Rakousko); jazyk, kterým respondent hovoří plynule (Kypr); první jazyk, který se respondent naučil (Estonsko, Litva, Slovinsko, Makedonie); jazyk, ve kterém respondent myslí a zná ho nejlépe (Lichtenštejnsko, Švýcarsko).

Při určování mateřského jazyka se v případě dvojjazyčnosti uvede jako mateřský jazyk ten, o němž je respondent přesvědčen, že je jeho mateřštinou nebo pokud respondent prvnímu jazyku z dětství již nerozumí, uvede jako mateřský druhý osvojený jazyk. Dále je možné kromě mateřštiny zjišťovat jazyk nejčastěji používaný v domácnosti (Bělorusko, Maďarsko, Polsko, Slovinsko, Lichtenštejnsko), dalšími doplňujícími otázkami k jazyku jsou např. znalost dalších jazyků, kterými člověk komunikuje plynule (Maďarsko, Estonsko, Lotyšsko, Litva, Ukrajina, Rusko, Bělorusko, Malta) nebo znalost oficiálního úředního jazyka dané země (Kypr, Rusko).

5. Zdroje statistických dat pro studium národnostních menšin

Problematika národnostních menšin se dostala znovu do popředí zájmu v 90. letech minulého století. Oživení emancipačních snah národnostních a etnických menšin bylo způsobeno politickými změnami v Evropě na přelomu 80. a 90. let. Mnoho mezinárodních institucí se proto začalo zabývat problematikou menšin, pro hlubší analýzu etnických procesů bylo však zapotřebí získat kvalitní statistická data.

Výzkumu sociální, ekonomické a demografické situace etnických a národnostních minorit nebyla v minulosti věnována větší pozornost. Hlavním důvodem byla především nepřesnost dostupných dat, jež je dána rozdílností definic menšin podle vědních oborů. Z pohledu statistiky další problém při analýze menšin představuje nejednotnost sledovaných kategorií. Přesnost dostupných dat do značné míry ovlivňuje i politická situace v zemi, zvláště postavení dané minority.

Jednou z institucí, která se začala zabývat problematikou menšin, byla i Rada Evropy. V letech 1996-1999 realizovala projekt Demografické charakteristiky národnostních menšin v Evropě. Cílem projektu bylo objasnit politické a kulturní rozdíly v demografickém vývoji národnostních menšin a nalézt charakteristiky společné pro všechny evropské populace.

Projekt byl rozdělen na dvě etapy: první byla zaměřena na problémy týkající se vztahů mezi statistikou, státem a minoritami, druhá pak na zpracování zpráv vybrané země. Výjimku tvořila romská populace, která byla pojata jako skutečná evropská minorita bez vlastního státního území a byla proto řešena samostatně. Pro zpracování uvedené problematiky byla při Radě Evropy zřízena Skupina specialistů na demografickou situaci národnostních menšin, kterou tvořili zástupci Bulharska, České republiky, Estonska, Finska, Maďarska, Rumunska, Řecka, Slovenska, Slovinska, Švýcarska, Turecka a Velké Británie.

Na základě tohoto projektu byla v roce 2000 publikována dvoudílná studie s názvem *The demographic characteristics of national minorities in certain European states*, která obsahuje řadu studií o národnostních, etnických, jazykových a náboženských minoritách v Evropě.

První díl obsahuje výsledky šetření o zdrojích statistických dat pro uvedené menšiny, studie o demografických rozdílech mezi katolický a nekatolickým obyvatelstvem Severního Irsku, poslední kapitola se věnuje demografickým charakteristikám národnostních menšin v Maďarsku, Rumunsku a Slovensku.

Ve druhém dílu jsou publikovány studie o národnostních menšinách v Estonsku, demografické charakteristiky švédsky mluvící populace ve Finsku a jazykových a náboženských skupin ve Švýcarsku. Poslední kapitolu tvoří demografické charakteristiky romské populace ve vybraných zemích střední a východní Evropy.

Na počátku projektu Rady Evropy bylo provedeno šetření o zdrojích statistických dat, bylo nutné zjistit, jaká statistická data týkající se náboženství, jazyka a národnostních či etnických skupin jsou v jednotlivých státech k dispozici. Dotazník vyplňovaly národní statistické instituce všech evropských zemí a týkal se způsobu šetření minorit v posledním sčítání lidu, v evidenci přirozené měny a eventuelně i dalších zdrojů dat. Z výsledků šetření vyplynulo, že statistická data o romské populaci jsou dostupná pouze pro země bývalého socialistického bloku, a to ze sčítání lidu. Projekt týkající se romské populace byl tak omezen na střední a východní Evropu a zahrnoval sedm zemí tohoto regionu: Bulharsko, Českou republiku, Maďarsko, bývalou jugoslávskou republiku Makedonii, Rumunsko, Slovensko a Slovinsko.

V národních sčítáních lidu výše uvedených zemích na počátku 90. let byla příslušnost k romské populaci založena na vlastní deklaraci. Tento postup je v souladu s mezinárodními doporučeními a úmluvami v oblasti lidských práv, každý občan se mohl (nebo nemusel) přihlásit k romské menšině na základě vlastního rozhodnutí.

V bývalém Československu byla národnost definována jako příslušnost k národu podle vlastního přesvědčení, ve Slovinsku zjišťovaná národnost nebyla blíže specifikována. Sčítání lidu v Maďarsku, Rumunsku a Makedonii zjišťovala příslušnost k národnostní skupině, jejíž pojetí bylo shodné s československou praxí. V Bulharsku byla zjišťována příslušnost k etnické skupině, která byla určena společným původem, jazykem, kulturou a způsobem života. Ve všech sedmi zemích byl též zjišťován mateřský jazyk.

Soubor získaný ze sčítání lidu v jednotlivých zemích zahrnoval 1 011 900 osob, získaná data ale vyvolávají diskusi o reprezentativnosti získaného vzorku romské populace. Z výsledků

sčítání nelze určit, jaká část romské populace deklarovala romskou národnost. Faktem je, že Romové mají k jakýmkoliv statistickým soupisům nedůvěru. Obávají se zneužití dat pro jiné než statistické účely, neboť k takovýmto selháním v historii docházelo. Je tedy velmi pravděpodobné, že se část z nich k romské populaci nepřihlásila. V úvahu je třeba vzít i skutečnost, že někteří Romové již nechtějí být z různých důvodů za Romy považováni. Důležitou roli hraje i postavení Romů ve společnosti, jak jsou přijímáni majoritou. Předpokládá se, že skutečný početní stav romské populace ve sledovaných zemích je vyšší, než uvádí výsledky sčítání lidu.

6. Romská populace ve sčítání lidu

Zjišťování národnostní nebo etnické skladby a mateřského jazyka ve sčítání lidu mělo v postkomunistických zemích dlouhou tradici. Tato data dokládají spíše změny v postavení romské populace ve společnosti a způsob šetření než reálný vývoj jejich početního stavu.

Při statistickém zjišťování Romů hraje samozřejmě roli, koho lze, nebo kdo by měl být za příslušníka romské populace považován. Často jsou do romské populace zahrnovány i osoby neromského původu s nízkou sociální a kulturní úrovní nebo všechny osoby kočující, tzv. travellers. Proto je dnes zdůrazňována nutnost vlastní národní či etnické identifikace, nikoliv označování osob za příslušníky určitého etnika.

Příslušnost k romské národnosti byla zjišťována ve všech zemích v celém poválečném období, výjimkou je pouze bývalé Československo. Zde byl až při sčítáních lidu v letech 1970 a 1980 proveden zvláštní soupis Romů. Příslušnost osoby k romské národnosti byla vyjádřena zápisem sčítacího komisaře, který vycházel z vlastního posouzení charakteristických znaků (specifického způsobu života, nízké kultury bydlení, antropologických znaků, znalosti jazyka majoritní společnosti apod.) a z evidence romského obyvatelstva národními výbory. Nejednalo se tedy o deklarovanou příslušnost, ale o označení určitých osob za Romy. Přes výhrady ke způsobu šetření, který není v souladu s dodržováním lidských práv, výsledky sčítání představují relativně nejlepší zdroj dat pro demografické studium. V obou sčítáních lidu byla použita stejná metodika, což umožňuje sledovat změny v demografickém chování Romů.

Získaná data o romské populaci ze sčítání lidu byla v jednotlivých zemích značně ovlivněna politickou situací. Např. „nucená registrace Romů jako Bulharů měla za následek pokles počtu Romů v Bulharsku v období 1965-1975 o 88 %, v Maďarsku při sčítání v roce 1980 nebyla romská národnost uvedena na seznamu možných odpovědí a výsledkem byl pokles počtu Romů ve srovnání se sčítáním v roce 1960 o 89 %. Také velmi nízký počet Romů v roce 1966 v Rumunsku pramení z politické situace v zemi a z obavy deklarovat svoji pravou identitu.“ (Kalibová 2001, str. 126)

Počty Romů ze sčítání lidu ve sledovaných zemích v poválečných letech, včetně procentuálního zastoupení dokládá následující přehled (tab. 6.1).

Tabulka 6.1 Počty Romů podle výsledků sčítání lidu

Rok sčítání lidu	Absolutní počet	% z úhrnu obyv.	Rok sčítání lidu	Absolutní počet	% z úhrnu obyv.
Bulharsko			Rumunsko		
1946	170 011	2,4	1956	104 216	0,6
1956	197 865	2,6	1966	64 197	0,3
1965	148 874	1,8	1977	227 398	1,1
1975	18 323	0,2	1992	401 087	1,8
1992	313 396	3,7	2002	535 140	2,5
2001	370 908	4,7			
Česká republika			Slovensko		
1970	60 279	0,6	1970	159 275	3,5
1980	88 587	0,9	1980	199 853	4,0
1991	32 903	0,3	1991	75 802	1,4
2001	11 746	0,1	2001	89 920	1,7
Maďarsko			Slovinsko		
1949	37 596	0,4	1953	1 663	0,1
1960	56 121	0,6	1961	158	0,0
1980	6 404	0,1	1971	977	0,1
1990	142 683	1,4	1981	1 435	0,1
2001	189 984	1,9	1991	2 293	0,1
			2002	3 246	0,2
Makedonie					
1948	19 500	1,7			
1953	20 462	1,6			
1961	20 606	1,5			
1971	24 505	1,5			
1981	43 125	2,3			
1991	52 103	2,6			
1994	43 707	2,2			
2002	53 879	2,7			

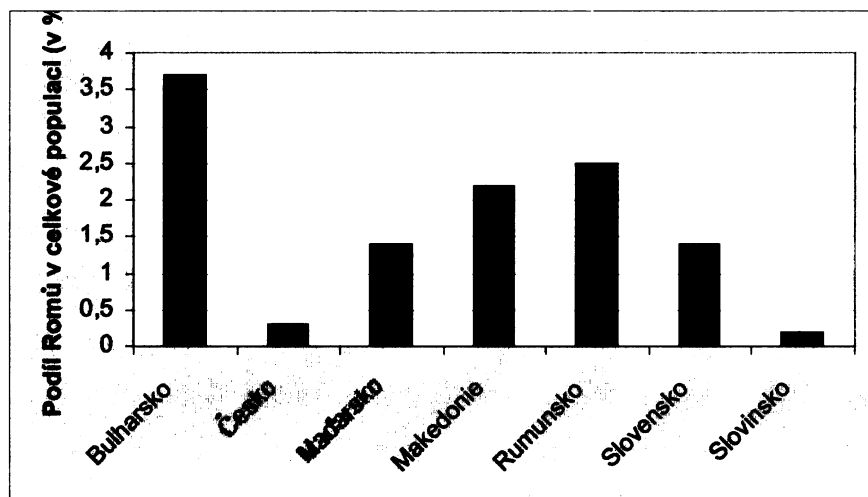
Pramen: Národní sčítání lidu

6.1 Národní sčítání lidu v 90. letech

Data získaná ze sčítání lidu v sedmi sledovaných zemích na počátku 90. let představují soubor o velikosti více než 1 milionu Romů. Nejvyšší počet Romů byl zjištěn v Rumunsku (401 087 osob), následně pak v Bulharsku (313 396), Maďarsku (142 683) a Slovensku (75 802). Procentní zastoupení Romů z celkové populace bylo však nejvyšší v Bulharsku, kde Romové představovali 3,7 % obyvatelstva. Druhé nejvyšší procentní zastoupení (2,2 %) bylo zjištěno v Makedonii. Naproti tomu ve Slovinsku a České republice byl podíl romského obyvatelstva zanedbatelný. Procentuální zastoupení romského etnika v populacích jednotlivých zemí popisuje graf 6.1.

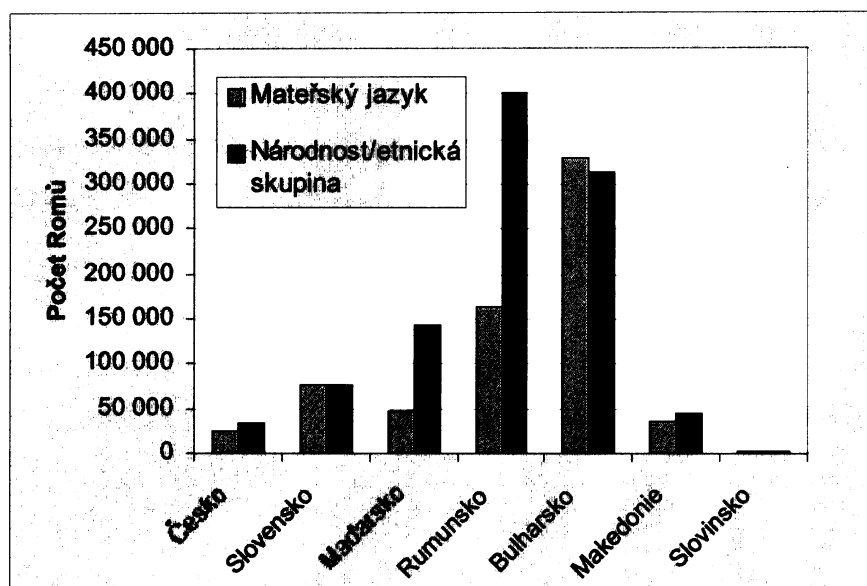
Graf 6.1 Procentuální zastoupení Romů v evropských zemích, 1990-1994

Pramen: Národní sčítání lidu – Bulharsko 1992, Česká republika 1991, Maďarsko 1990, Makedonie 1994, Rumunsko 1992, Slovensko 1991, Slovinsko 1994

Ve sčítání lidu ve všech zkoumaných zemích byla kromě deklarované národnosti položena otázka na mateřský jazyk. Při porovnání počtu Romů podle národnosti a podle mateřského jazyka zjistíme, že se tyto hodnoty většinou neshodují (viz graf 6.2). Počet Romů, kteří uvedli romštinu jako mateřský jazyk, byl nižší ve srovnání s počtem podle národnosti v těchto zemích: v Maďarsku o 66 %, v Rumunsku o 59 %, v České republice o 26 % a v Makedonii o 20 %. Vyšší počty Romů podle mateřského jazyka oproti uvedené národnosti byly shledány ve Slovinsku (o 24 %), Bulharsku (o 5 %) a Slovensku (o 2 %).

Graf 6.2 Počty Romů podle národnosti a mateřského jazyka, 1990-1994

Pramen: Národní sčítání lidu – Bulharsko 1992, Česká republika 1991, Maďarsko 1990, Makedonie 1994, Rumunsko 1992, Slovensko 1991, Slovinsko 1994

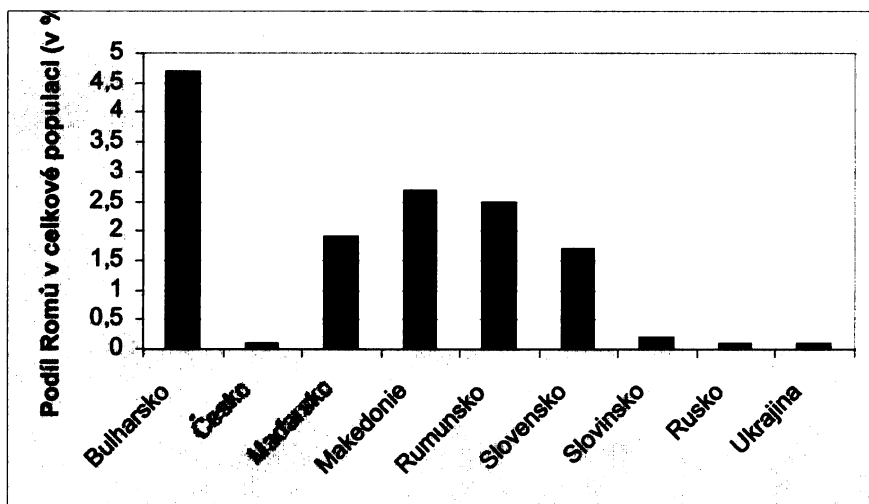
Romská populace žije ve střední a východní Evropě už několik staletí, je tedy nepochybné, že se mnozí Romové v průběhu historie svého pobytu zde postupně začlenili do majoritní společnosti, a to buď dobrovolně nebo v různých historických etapách také nedobrovolně pod tlakem státní moci. Důsledkem této integrace, respektive asimilace Romů, bylo i postupné přejímání jazyka většinové populace. Je však pravdou, že to zřejmě nikdy nebyl plošný proces, týkající se velkých skupin, ale spíše nenápadný děj, jehož nositeli byli jednotliví Romové a jejich nejbližší. Např. v Maďarsku považuje maďarštinu za svůj mateřský jazyk téměř 70 % Romů. Podobný stav je i v Rumunsku, kde 50 % romského obyvatelstva deklarovalo za svůj mateřský jazyk rumunštinu nebo v České republice, kde češtinu jako mateřský jazyk uvedlo 40 % Romů. Většina Romů si však jazyk majority osvojila z čistě praktických důvodů např. pro získání zaměstnání či vzdělání.

6.2 Národní sčítání lidu po roce 2000

V posledních národních sčítáních lidu, která byla realizovaná na počátku nového tisíciletí v zemích střední a východní Evropy, byla opět zjišťována i národnostní či etnická skladba obyvatelstva. Příslušnost osob k romskému etniku byla založena na vlastní deklaraci, šetření se týkalo i otázek na mateřský jazyk.

Z dostupných dat se mi podařilo sestavit reprezentativní soubor čítající 1 216 700 osob romského etnika, jsou zde zastoupeni Romové z Bulharska, České republiky, Maďarska, Rumunska, Slovenska a Slovinska. Z výsledných dat sledovaných šesti zemí byl nejvyšší počet Romů zjištěn v Rumunsku (535 140 osob), za ním následuje Bulharsko (370 908) a Maďarsko (189 984). Nejvyšší procentní zastoupení Romů v populaci má Bulharsko (4,7 %) a Rumunsko (2,5 %). Naproti tomu ve Slovinsku a České republice byl podíl romského obyvatelstva zanedbatelný (méně než 1 % z úhrnu obyvatelstva). Z dat ze sčítání lidu v jiných než výše uvedených zemích je vysoký podíl Romů v populaci shledán také např. v Makedonii (2,7 %), naopak v Rusku a Ukrajině je minimální (pouze 0,1 %), viz graf 6.3.

Graf 6.3 Procentuální zastoupení Romů v evropských zemích, 2001-2002

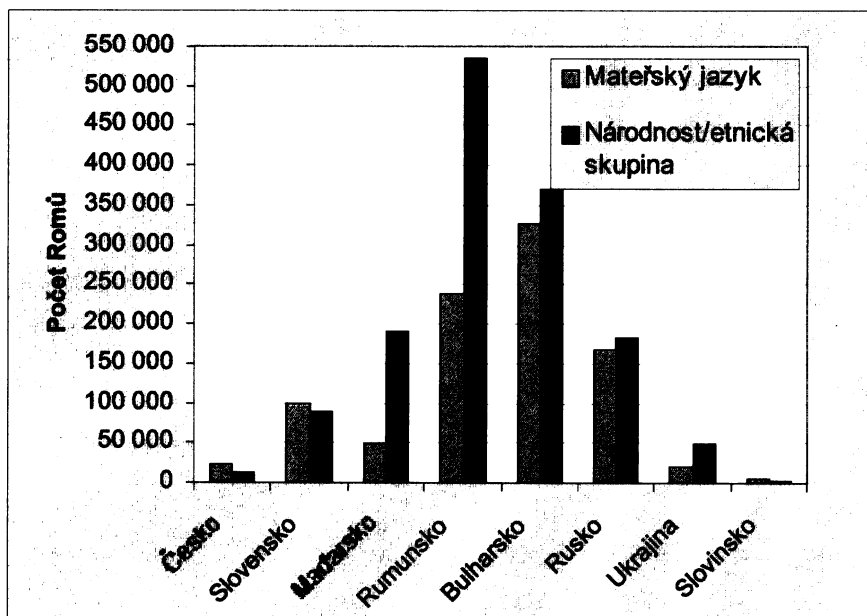
Pramen: Národní sčítání lidu – Bulharsko 2001, Česká republika 2001, Maďarsko 2001, Rumunsko 2002, Rusko 2002, Slovensko 2001, Slovinsko 2002, Ukrajina 2001

Ve všech sledovaných zemích deklarovalo romskou národnost více osob než v předchozím sčítání lidu z počátku 90. let, výjimkou je pouze Česká republika, kde se k romské národnosti přihlásila pouze 1/3 osob z počtu zjištěného v 90. letech. Podle počtu Romů zjištěných v dřívějších sčítání se usuzuje, v roce 2001 deklarovalo romskou národnost jen 6 %

odhadovaného skutečného počtu členů romské populace v České republice. Ve všech zemích (opět kromě České republiky) se zvýšilo i procentuální zastoupení Romů v celkové populaci.

Při porovnání počtu Romů podle národnosti a podle mateřského jazyka zjistíme, že se tyto hodnoty značně liší. Počet Romů, kteří uvedli romštinu jako mateřský jazyk, byl nižší ve srovnání s počtem podle národnosti v těchto zemích: v Maďarsku o 75 %, v Rumunsku o 56 %, v Ukrajině o 55 %, v Bulharsku o 12 % a Rusku o 9 %. Vyšší počty Romů podle mateřského jazyka oproti uvedené národnosti byly shledány v České republice (o 98 %), ve Slovinsku (o 18 %) a Slovensku (o 11 %). Rozdíl počtu Romů podle deklarované národnosti a mateřského jazyka ve vybraných evropských zemích znázorňuje graf 6.4.

Graf 6.4 Počty Romů podle národnosti a mateřského jazyka, 2001-2002

Pramen: Národní sčítání lidu – Bulharsko 2001, Česká republika 2001, Maďarsko 2001, Rumunsko 2002, Rusko 2002, Slovensko 2001, Slovinsko 2002, Ukrajina 2001

7. Odhady početního stavu romské populace

Důležitou otázkou při studiu národnostních či etnických menšin je určení početního stavu sledované populace. Vedle oficiálních statistických údajů existují také neoficiální odhady založené na informacích, které poskytují státní orgány, média nebo různé organizace zabývající se problematikou menšin.

Určení početní velikosti romské populace v jednotlivých evropských zemích je velmi obtížné, protože oficiální statistiky často nejsou k dispozici. V literatuře se sice objevuje řada odhadů, ale pouze část z nich je odvozena nepřímo z různých statistických šetření nebo demografických výzkumů. Většina informací o počtech Romů není metodologicky podložena a představuje pouze subjektivní odhady samotných autorů, většinou novinářů nebo představitelů romských organizací. Tyto odhady často slouží k určitému zviditelnění romské problematiky a většinou jsou značně nadhodnoceny.

Problémem neoficiálních odhadů je, kromě jejich zmíněné účelovosti, také fakt, že jsou v literatuře prezentovány většinou bez uvedení autora nebo zdroje dat, obvykle chybí i časové období, ke kterému se údaje vztahují. Počty Romů udávané v jednotlivých evropských zemích se velmi liší a vyvolávají spíše diskuse, místo aby byly reálným odrazem skutečného početního stavu romské populace.

V zemích, které nemají žádné statistické informace o Romech, bývá častým jevem, že do početních odhadů nebývá zahrnuto jen romské obyvatelstvo, ale veškeré kočující a polokočující obyvatelstvo a také lidé s nejnižší sociální úrovní. Je tedy velmi obtížné spolehlivě určit, kolik Romů v Evropě žije a definovat, které osoby jsou v udávaných číslech zahrnuty.

Z hlediska demografie a výše uvedených důvodů jsou odhady značně limitovány. Pouhé početní stavy bez věkové struktury mají malou vypovídající hodnotu a lze je těžko použít při srovnávání s celkovou populací. Také bychom měli mít neustále na paměti fakt, že nehledě na to, jak jsou odhady konstruovány, zůstávají stále jen odhady.

Početní odhady romské populace v Evropě se nejčastěji pohybují v rozmezí 6 až 12 milionů. Např. Rudko Kawczynski, představitel německých Romů, předpokládá, že v Evropě dnes žije až 15 milionů Romů, z toho 3/4 (11,25 milionu) v zemích východní Evropy (Barany 2002). Tento nadhodnocený odhad pak přejala řada dalších autorů, většinou romských aktivistů a představitelů různých romských organizací a sdružení.

Jean-Pierre Liégeois, mezinárodně uznávaný odborník na studium romské populace, odhaduje počty Romů žijících v Evropě mezi 7 až 8,5 milionu. S tímto odhadem, který publikoval ve své knize Roma, Gypsies Travellers (Romové, Cikáni, kočovníci), se ztotožňuje většina odborníků na romskou problematiku.

Tabulka 7.1 Odhadované počty Romů v evropských zemích (v tisících)

Východní Evropa		Západní Evropa	
Bělorusko	10-15	Belgie	10-15
Bulharsko	700-800	Francie	280-340
Česká republika	250-300	Lucembursko	0,1-0,15
Maďarsko	550-600	Německo	110-130
Moldavsko	20-25	Nizozemí	35-40
Polsko	40-50	Rakousko	20-25
Rumunsko	1 800-2 500	Švýcarsko	30-35
Rusko	220-400		
Slovensko	480-520		
Ukrajina	50-60		
Celkem	4 120-5 270	Celkem	485,1-585,15

Severní Evropa		Jižní Evropa	
Dánsko	1,5-2	Albánie	90-100
Estonsko	1-1,5	Bosna-Hercegovina	40-50
Finsko	7-9	Chorvatsko	30-40
Irsko	22-28	Itálie	90-110
Litva	3-4	Makedonie	220-260
Lotyšsko	2-3,5	Portugalsko	40-50
Norsko	0,5-1	Řecko	160-200
Spojené království	90-120	Slovinsko	8-10
Švédsko	15-20	Španělsko	650-800
		Turecko	300-500
Celkem	142-189	Celkem	1 628-2 120

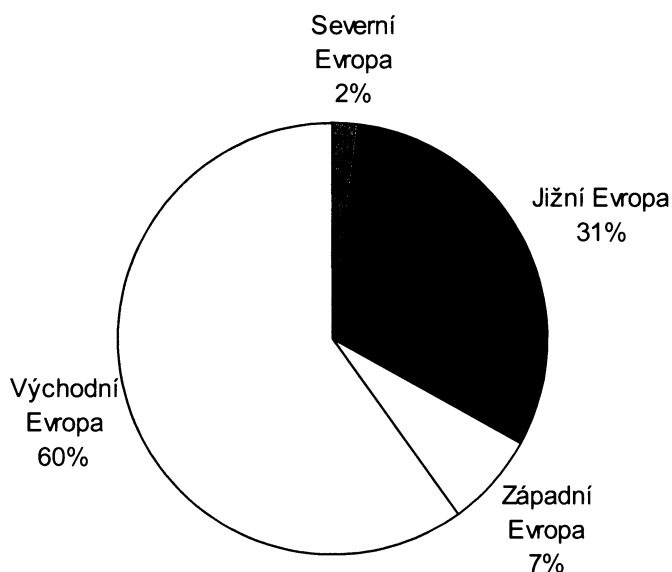
Pramen: Liégeois, J.P.: Rómovi, Cigáni, kočovníci, 1995

Také odhady z informovaných zdrojů často vykazují značné rozpory. V 80. letech byly provedeny dva výzkumy ve všech evropských zemích o počtu celkové romské populace a přinesly dva zcela odlišné výsledky. První výzkum udával počet 1 988 000 až 5 621 000, zatímco druhý udával 3 421 750 až 4 935 500. V některých zemích byly rozdíly v odhadech

zvláště patrné, jako např. v Nizozemsku (v prvním sčítání vykazalo zhruba 1 000 Romů, ve druhém výzkumu bylo za Romy označeno 30-35 000 lidí) nebo ve Švédsku (v prvním výzkumu 1-8 000 Romů, ve druhém 60-100 000). Tyto rozpory mohl částečně způsobit různý názor na zařazování okrajových skupin do zkoumané populace, ale v případě takovýchto mnohonásobně vyšších odhadů to výrazně snižuje věrohodnost výzkumů (Fraser 1998).

Z geografického hlediska lze říci, že rozmístění romské populace v Evropě je velmi nerovnoměrné. Předpokládá se, že více než polovina Romů žije v zemích bývalého socialistického bloku. Podle publikovaných odhadů početního stavu Romů v evropských zemích žije zhruba 60 % Romů ve střední a východní Evropě, ve srovnání s tímto počtem je zastoupení Romů v ostatních částech Evropy velmi nízké. Odhadované počty Romů žijících v jižní Evropě činí 31 %, v západní Evropě 7 % a v severní Evropě 2 %.

Graf 7.1 Geografické rozložení Romů v Evropě v procentech, 90.léta

Pramen: Liégeois, J.P.: Rómovi, Cigáni, kočovníci, 1995

Podle reálných odhadů v zemích s nejpočetnější romskou populací je pořadí evropských zemí zhruba následující: více jak miliónovou populaci Romů má Rumunsko; 500 000 až milión Romů mají Bulharsko a Maďarsko; 250-500 000 Rusko, Ukrajina, Španělsko, Slovensko, Srbsko a Černá Hora; 100-250 000 Makedonie, Česká republika, Francie a Řecko; 50-100

000 Itálie, Německo, Velká Británie, Albánie; 25-50 000 Polsko, Portugalsko, Bosna a Hercegovina; 10-25 000 Chorvatsko, Rakousko; 1-10 000 Švédsko, Slovinsko, Finsko, Nizozemsko, Belgie, Švýcarsko, Litva, Dánsko, Estonsko, Lotyšsko; méně než 1 000 Irsko, Kypr, Norsko a Lucembursko (Fraser 1998).

Někdy může počet Romů v určitém městě jednoho státu vysoce převyšovat celkový počet romské populace celého jiného státu. V městysu Suto Orizari (Makedonie) žije cca 40 000 převážně muslimských Romů a tvoří tak nejpočetnější romskou komunitu na jednom území. O toto prvenství však soupeří s bulharským Slivencem.

Největší zastoupení romské populace je prokazatelně v zemích střední a východní Evropy, proto je i nejvíce odhadů zaměřeno právě na tento region. Jedním z příkladů je i následující přehled z 90. let (tab. 7.2), kde kromě dvou variant početního odhadu (nízká a vysoká hranice) je uveden i odhad romských zástupců.

Tabulka 7.2 Odhady počtu romské populace v zemích východní Evropy v 90. letech (v tisících)

Země	Poslední sčítání lidu	Romský odhad	Horní hranice	Spodní hranice	Pravděpodob. počet	% z úhrnu obyv.
Albánie		120	1 000	5	55	1,65
Bosna-Hercegovina	7		60		35	1,04
Bulharsko	313	1 000	1 000	577	700	8,50
Chorvatsko	7	150	150	35	35	0,75
Česká republika	33	350	250	150	200	1,94
Maďarsko	142	800	1 000	400	482	4,72
Makedonie	47	220	220		60	2,89
Polsko		60	750	15	35	0,09
Rumunsko	409	3 000	6 000	800	1 500	6,59
Slovensko	76	400	500	26	500	9,49
Slovinsko	2		7	5	7	0,35
Srbsko a Černá Hora	112	140			537	4,79
Celkem					4 146	3,40

Pramen: Barany, Z.: The East European Gypsies, 2002

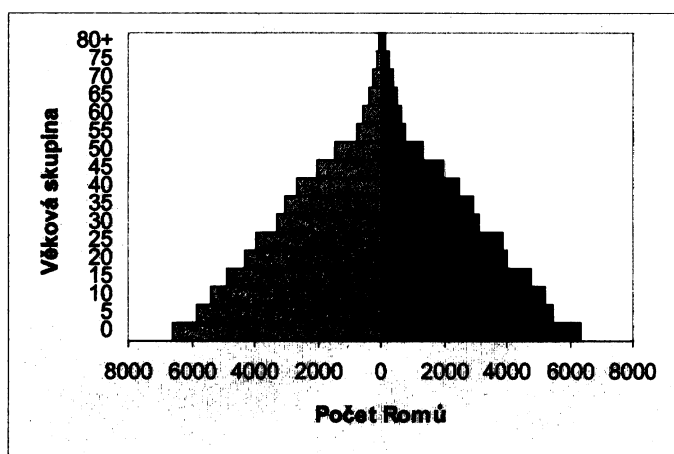
8. Demografická charakteristiky romské populace

Věková struktura populace je výsledkem předchozí úrovně demografických a geodemografických procesů. Můžeme na ní sledovat demografickou historii dané populace, tedy důležité sociální, ekonomické či politické události, které ovlivnily život populace a projevíly se v její reprodukci.

Zásadní odlišnost romské populace od ostatního obyvatelstva se projevuje právě ve věkové struktuře. V současné době je pro většinu evropského obyvatelstva charakteristické demografické stárnutí. Je to proces, kdy se díky nízké úrovni porodnosti a zlepšování úmrtnostních poměrů zvyšuje zastoupení starých osob na úkor dětské složky. Naproti tomu věková struktura romské populace ve všech sledovaných zemích představuje tzv. progresivní typ věkové struktury. Jedná se o velmi mladou věkovou strukturu, pro kterou je charakteristické vysoké zastoupení dětí a nízký podíl starých osob. Podobný typ věkové struktury se v současné době vyskytuje u Albánců v Kosovu a také v rozvojových zemích.

Jako příklad zde uvedu podobu věkové pyramidy romské populace na Slovensku (graf 8.1). V ostatních sledovaných zemích je situace obdobná, výsledné grafy jsou zahrnuty v příloze.

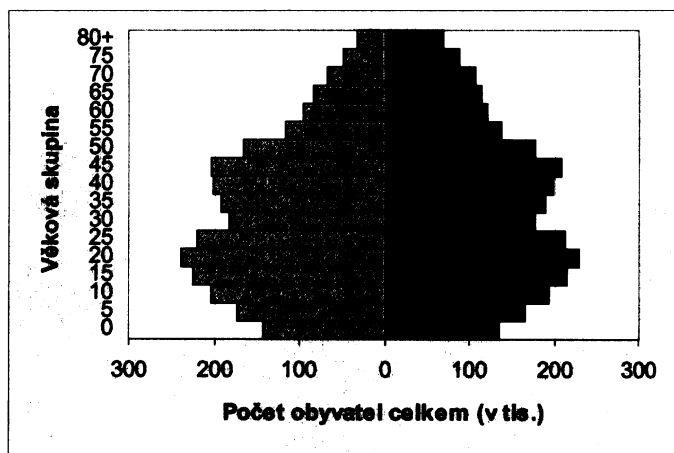
Graf 8.1 Věková struktura Romů, Slovensko, 2001

Pramen: Národní sčítání lidu – Slovensko 2001

Pro většinové obyvatelstvo na Slovensku je charakteristická regresivní věková struktura, kde díky nízké porodnosti ubývá dětská složka populace (viz graf 8.2).

Graf 8.2 Věková struktura Slovenska, 2001

Pramen: Národní sčítání lidu – Slovensko 2001

8.1 Věková struktura Romů v 90. letech

Z výsledků dat ze sčítání z počátku 90. let vidíme, že zastoupení osob ve věku 0-14 let je u romské populace přibližně dvojnásobné ve srovnání s úhrnem obyvatelstva. Tato široká základna věkové pyramidy zajistí početní růst romské populace tím, že se bude postupně posouvat do reprodukčního věku. Romská populace bude tedy příštích letech početně růst, a to i v případě snižování úrovně porodnosti. Zastoupení osob v reprodukčním věku 15-49 let je u Romů shodné s úhrnem obyvatelstva, zastoupení osob nad 50 let věku je však u romské populace skoro třikrát nižší než u obyvatelstva celkem.

Tabulka 8.1 Věková struktura Romů ve srovnání s úhrnem obyvatelstva, 1990-1994

Země	Věková skupina				Celkem
	0-14	15-49	50-64	65+	
Romové - absolutní počty					
Bulharsko	118 406	160 730	25 134	9 127	313 397
Česká republika	12 383	17 887	2 024	609	32 903
Maďarsko	56 496	71 710	11 052	3 425	142 683
Makedonie	14 845	23 119	4 219	1 524	43 707
Rumunsko	166 105	190 829	32 766	11 387	401 087
Slovensko	32 858	37 161	4 151	1 632	75 802
Slovinsko	935	1 183	118	57	2 293
Celkem	402 028	502 619	79 464	27 761	1 011 872
Podíl Romů v %					
Bulharsko	37,8	51,3	8,0	2,9	100,0
Česká republika	37,6	54,4	6,2	1,9	100,0
Maďarsko	39,6	50,3	7,7	2,4	100,0
Makedonie	34,0	52,9	9,7	3,5	100,0
Rumunsko	41,4	47,6	8,2	2,8	100,0
Slovensko	43,3	49,0	5,5	2,2	100,0
Slovinsko	40,8	51,6	5,1	2,5	100,0
Celkem	39,7	49,7	7,9	2,7	100,0
Úhrn obyvatelstva v %					
Bulharsko	19,0	48,4	18,3	14,3	100,0
Česká republika	21,0	51,0	15,3	12,7	100,0
Maďarsko	20,5	49,0	17,3	13,2	100,0
Makedonie	25,1	51,8	14,6	8,5	100,0
Rumunsko	22,7	49,0	17,3	11,0	100,0
Slovensko	24,9	50,9	13,9	10,3	100,0
Slovinsko	20,6	51,7	16,7	11,0	100,0
Celkem	21,7	49,6	16,7	12,0	100,0

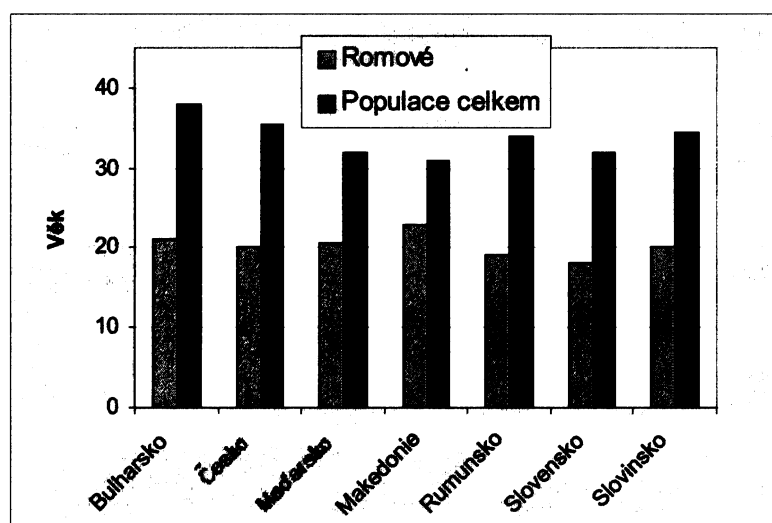
Pramen: Národní sčítání lidu – Bulharsko 1992, Česká republika 1991, Maďarsko 1990, Makedonie 1994, Rumunsko 1992, Slovensko 1991, Slovinsko 1994

Podle tab. 8.1 podíl osob ve věku 0-14 let z úhrnu obyvatelstva činí u romské populace zhruba 40 %, u ostatního obyvatelstva to je pouze 19-25 %. Zastoupení osob ve věku 15-49 je u

romského i majoritního obyvatelstva totožné, tj. 50 % z úhrnu obyvatelstva. Podíl obyvatelstva staršího 50 let činí u ostatního obyvatelstva přibližně 30 %, u Romů pouze 10%. Nejmladší věkovou strukturu má romská populace na Slovensku, dále pak v Rumunsku a Slovinsku, ve všech uvedených státech jsou osoby do 15 let zastoupeny více než 40 %. Nejmenší rozdíly ve věkové struktuře mezi romskou a celkovou populací jsou v Makedonii.

Věkový medián je střední hodnotou, která rozděluje celou populaci podle věku na dvě stejně početné části, udává tedy věk, kterého dosáhla právě polovina populace. Na počátku 90. let dosahoval věkový medián u sledované celkové populace hodnoty 33,6 roků, u romské populace 19,3 roků. Nejvyšších hodnot dosahoval věkový medián u romské populace v Makedonii, a to 23 let. V České republice, Bulharsku, Maďarsku a Makedonii byla polovina Romů mladší 20 let, v Rumunsku a na Slovensku mladší 18 let (viz graf 8.3).

Graf 8.3 Věkový medián pro romské a celkové obyvatelstvo, 1990-1994

Pramen: Národní sčítání lidu – Bulharsko 1992, Česká republika 1991, Maďarsko 1990, Makedonie 1994, Rumunsko 1992, Slovensko 1991, Slovinsko 1994

Dalšími ukazateli, které popisují rozdílnost ve věkovém složení romské populace a ostatního obyvatelstva, jsou indexy závislosti (tab. 8.2). Ve sledovaném souboru připadalo u romské populace na 100 osob v produktivním věku 15-64 let téměř 70 dětí ve věku 0-14 let, u obyvatelstva celkem pouze 33 dětí. Poměr produktivní a dětské složky byl nejvýraznější ve Slovensku, kde na 100 Romů v produktivním věku připadalo téměř 80 dětí, dále pak následovalo Rumunsko s počtem 74 dětí na 100 osob ve věku 15-64 let. Naopak nejnižší hodnota byla zjištěna v Makedonii, kde na 100 osob v produktivním věku připadalo 54 dětí.

Opačný poměr byl u starých osob ve vztahu k produktivní skupině obyvatelstva. U romské populace to bylo pouze 5 osob starších 65 let na 100 osob ve věku 15-64 let, u ostatního obyvatelstva 18 osob. U Romů v České republice připadaly pouze 3 osoby nad 65 let věku na 100 osob v produktivním věku.

Tabulka 8.2 Indexy závislosti, 1990-1994

Země	Romové		Úhrn obyvatelstva	
	0-14/15-64	65+/15-64	0-14/15-64	65+/15-64
Bulharsko	63,7	4,9	28,5	21,4
Česká republika	62,2	3,1	31,7	19,2
Maďarsko	68,3	4,1	30,9	19,9
Makedonie	54,3	5,6	37,8	12,8
Rumunsko	74,3	5,1	34,2	16,6
Slovensko	79,5	4,0	38,4	15,9
Slovinsko	71,9	4,4	30,1	16,1
Celkem	69,1	4,8	32,7	18,1

Pramen: Národní sčítání lidu – Bulharsko 1992, Česká republika 1991, Maďarsko 1990, Makedonie 1994, Rumunsko 1992, Slovensko 1991, Slovinsko 1994

8.2 Věková struktura Romů po roce 2000

Podle výsledků dat z posledního sčítání lidu je pro romskou populaci stále charakteristická mladá věková struktura s vysokým zastoupením dětí a nízkým podílem starých osob.

Při porovnání věkové struktury romského a celkového obyvatelstva jsou výsledky shodné s informacemi ze sčítání z počátku 90. let, tj. zastoupení osob ve věku 0-14 let je u romské populace přibližně dvojnásobné ve srovnání s úhrnem obyvatelstva. Podíl osob v reprodukčním věku 15-49 let je u romského i celkového obyvatelstva shodný, zastoupení osob nad 50 let věku je u romské populace stále třikrát nižší než u obyvatelstva celkem.

Ovšem jak stárne věková struktura evropského obyvatelstva, stárne i romská populace v jednotlivých zemích. Tento proces je patrný z mírného posílení reprodukční složky romského obyvatelstva na úkor složky dětské. V 90. letech bylo osoby ve věku 0-14 let zastoupeny 40 %, po roce 2000 už jen 35 %, zastoupení obyvatelstva ve věku 15-49 stoupl o 50 % na 54 %. Lze tedy očekávat, že k procesu dlouhodobého snižování úrovně porodnosti dojde i u romského obyvatelstva. Při porovnání věkové struktury romského a ostatního obyvatelstva není však snížení podílu dětské složky patrné, protože ke snižování plodnosti žen dochází u celé populace.

Podle tab. 8.3 podíl osob ve věku 0-14 let z úhrnu obyvatelstva činí u romské populace zhruba 35 %, u ostatního obyvatelstva to je pouze 17 %. Zastoupení osob ve věku 15-49 je u romského i majoritního obyvatelstva přibližně stejné, tj. 51 % z úhrnu obyvatelstva u celkové populace a 54 % u populace romské. Zastoupení obyvatelstva staršího 50 let je u celkového obyvatelstva přibližně 30 %, u Romů pouze 10%. Nejmladší věkovou strukturu má romská populace na Slovensku, dále pak v Rumunsku a Slovinsku, v těchto zemích je podíl dětské složky vyšší než 35 %.

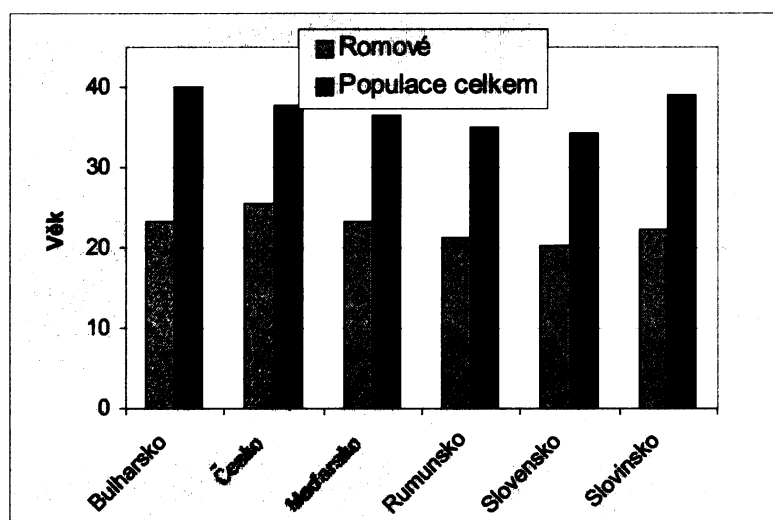
Tabulka 8.3 Věková struktura Romů ve srovnání s úhrnem obyvatelstva, 2001-2002

Země	Věková skupina				Celkem
	0-14	15-49	50-64	65+	
Romové - absolutní počty					
Bulharsko	121 606	204 093	32 679	12 530	370 908
Česká republika	3 579	6 774	1 005	385	11 743
Maďarsko	71 005	113 445	15 427	5 843	205 720
Rumunsko	194 422	282 944	39 933	17 841	535 140
Slovensko	34 824	47 189	5 486	2 016	89 515
Slovinsko	1 171	1 746	256	73	3 246
Celkem	426 607	656 191	94 786	38 688	1 216 272
Podíl Romů v %					
Bulharsko	32,8	55,0	8,8	3,4	100,0
Česká republika	30,5	57,7	8,6	3,3	100,0
Maďarsko	34,5	55,1	7,5	2,8	100,0
Rumunsko	36,3	52,9	7,5	3,3	100,0
Slovensko	38,9	52,7	6,1	2,3	100,0
Slovinsko	36,1	53,8	7,9	2,2	100,0
Celkem	35,1	54,0	7,8	3,2	100,0
Úhrn obyvatelstva v %					
Bulharsko	15,3	48,8	19,1	16,8	100,0
Česká republika	16,2	51,2	18,8	13,8	100,0
Maďarsko	16,6	50,2	18,1	15,1	100,0
Rumunsko	17,6	51,7	16,6	14,1	100,0
Slovensko	19,0	54,2	15,3	11,5	100,0
Slovinsko	15,3	52,3	17,7	14,7	100,0
Celkem	16,9	51,1	17,6	14,4	100,0

Pramen: Národní sčítání lidu – Bulharsko 2001, Česká republika 2001, Maďarsko 2001, Rumunsko 2002, Slovensko 2001, Slovinsko 2002

Na základě mých výpočtů dosahoval věkový medián u sledované celkové populace hodnoty přibližně 37 roků, u romské populace 22,5 roků. Nejvyšších hodnot dosahoval věkový medián u romské populace v České republice, a to 25 let. V Maďarsku a Bulharsku byla polovina Romů mladší 23 let, v Slovinsku mladší 22 let a v Rumunsku mladší 21 let. Nejmladší romská populace je na Slovensku, kde je po polovina Romů mladší 20 let. Rozdíl mezi věkovým mediánem Romů a ostatního obyvatelstva činil v jednotlivých zemích 13 (Česká republika) až 17 let (Slovinsko, Bulharsko). Věkový medián romské populace i celkového obyvatelstva se od minulého sčítání zvýšil, a to shodně u obou populací o zhruba 3 roky. Graficky znázorňuje hodnoty věkového mediánu pro romské a celkové obyvatelstvo graf 8.4.

Graf 8.4 Věkový medián pro romské a celkové obyvatelstvo, 2000-2001

Pramen: Národní sčítání lidu – Bulharsko 2001, Česká republika 2001, Maďarsko 2001, Rumunsko 2002, Slovensko 2001, Slovinsko 2002

Podle indexů závislosti (tab. 8.4) připadalo ve sledovaných zemích u romské populace, u ostatního obyvatelstva pouze 25 dětí. Poměr produktivní a dětské složky byl nejvýraznější ve Slovensku, kde na 100 Romů v produktivním věku připadalo téměř 66 dětí, dále pak následovalo Rumunsko s počtem 60 dětí na 100 osob ve věku 15-64 let. Naopak nejnižší hodnota byla zjištěna u Romů v České republice, kde na 100 osob v produktivním věku připadalo 46 dětí. Opačný poměr byl u starých osob ve vztahu k produktivní skupině obyvatelstva. U romské populace to bylo pouze 5 osob starších 65 let na 100 osob ve věku 15-64 let, u ostatního obyvatelstva 21 osob. U Romů ve Slovinsku a Slovensku byl podíl starých osob ještě nižší, na 100 osob v produktivním věku připadaly necelé 4 osoby.

Tabulka 8.4 Indexy závislosti, 2001-2002

Země	Romové		Úhrn obyvatelstva	
	0-14/15-64	65+/15-64	0-14/15-64	65+/15-64
Bulharsko	51,4	5,3	22,5	24,7
Česká republika	46,0	4,9	23,1	19,7
Maďarsko	55,1	4,5	24,3	22,1
Rumunsko	60,2	5,5	25,8	20,6
Slovensko	66,1	3,8	27,3	16,5
Slovinsko	58,5	3,6	21,9	21,0
Celkem	56,8	5,2	24,6	21,0

Pramen: Národní sčítání lidu – Bulharsko 2001, Česká republika 2001, Maďarsko 2001, Rumunsko 2002, Slovensko 2001, Slovinsko 2002

Když porovnáme současné indexy závislosti s indexy závislosti z 90. let, opět vidíme jak dochází k mírnému posilování produktivní složky na úkor složky dětské. V 90. letech na 100

osob romské populace ve věku 15-64 let připadalo 69 dětí ve věku 0-14 let, po roce 2000 to je už pouze 57 dětí. Znovu můžeme pozorovat trend postupného snižování porodnosti romského obyvatelstva.

Výsledky sčítání lidu prováděných po roce 2000 prokázaly, že základní demografické charakteristiky romské populace jsou ve všech sledovaných zemích shodné.

8.3 Demografická reprodukce romské populace

Proces demografické reprodukce romské populace lze charakterizovat pouze nepřímo, opět zde narážíme na problematiku dostupnosti zdrojů dat. Ve všech zmíněných zemích je sice prováděna evidence přirozené měny podle národnosti, ale data za romskou populaci jsou buď natolik neúplná, že je nelze pro analýzu procesu porodnosti a úmrtnosti použít nebo nejsou k dispozici vůbec. Základní charakteristiky demografické reprodukce lze tedy odvodit jen z dat ze sčítání lidu nebo z různých speciálních šetření, např. z dat zdravotnické statistiky. Porovnávání získaných informací je však problematické, hlavním důvodem jsou odlišné způsoby statistického zjišťování Romů ve sčítáních lidu.

Základní informaci o úrovni porodnosti a úmrtnosti romské populace nám poskytuje již věková struktura. Široká základna věkové pyramidy potvrzuje vyšší úroveň porodnosti, která je v porovnání s ostatním obyvatelstvem přibližně dvojnásobná. Nízké zastoupení starých osob na vrcholku věkové pyramidy signalizuje zase vyšší úroveň úmrtnosti romské populace.

Pro posouzení úrovně porodnosti jsem zvolila index plodnosti, který je zde definován jako počet dětí ve věku 0-4 let na 100 žen v reprodukčním věku 15-49 let. Podle tab. 8.5 byl index plodnosti Romů v 90. letech u všech zemích zhruba dvakrát vyšší ve srovnání s úhrnem obyvatelstva, výjimku představuje Makedonie (index plodnosti romské populace pouze 1,4krát vyšší). Nejvyšších hodnot dosahoval u romské populace v Rumunsku, kde na 100 žen v reprodukčním období připadlo 67 dětí, a na Slovensku – 66 dětí na 100 romských žen.

Tabulka 8.5 Index plodnosti Romů ve srovnání s úhrnem obyvatelstva

Země	1990-1994		2001-2002	
	Romové	Úhrn obyv.	Romové	Úhrn obyv.
Bulharsko	50	23	-	-
Česká republika	49	25	36	17
Maďarsko	60	24	47	19
Makedonie	43	31	-	-
Rumunsko	67	29	50	20
Slovensko	66	30	56	19
Slovinsko	57	24	53	18
Celkem	58	27	49	19

Pramen: Národní sčítání lidu – Bulharsko 1992, 2001, Česká republika 1991, 2001, Maďarsko 1990, 2001, Makedonie 1994, Rumunsko 1992, 2002, Slovensko 1991, 2001, Slovinsko 1994, 2002

Hodnoty indexů plodnosti po roce 2000 se oproti dřívějšímu sčítání lidu snížily jak u romské populace, tak i u celkového obyvatelstva. Celkově byly indexy plodnosti Romů více než dvakrát vyšší ve srovnání s ostatním obyvatelstvem, ve Slovinsku a Slovensku dokonce třikrát vyšší. Indexy plodnosti pro Makedonii a Bulharsko nebyly spočítány z důvodu chybějících dat. Z ostatních zemí dosahoval index plodnosti nejvyšších hodnot na Slovensku (56 dětí na 100 romských žen v produktivním věku) a ve Slovinsku (53 dětí na 100 romských žen v produktivním věku).

Sčítání lidu v jednotlivých sledovaných zemích poskytla také informace o průměrném počtu živě narozených dětí, tyto údaje však nejsou k dispozici pro všechny země a týkají se různě vymezených kategorií.

Podle dat ze sčítání lidu z 90. let měla na Slovensku vdaná romská žena na konci svého reprodukčního období v průměru 5,9 živě narozených dětí, vdané ženy z úhrnu obyvatelstva 2,6 dětí. V České republice to bylo u romských žen 4,9 dětí (úhrn obyvatelstva 2,1) a Rumunsku 4,1 dětí (úhrn obyvatelstva 2,4). Za Makedoni byla k dispozici průběžná evidence romské porodnosti, v roce 1996 úhrnná plodnost Romů dosahovala hodnot 4,1. V Maďarsku byly ze sčítání lidu z roku 1990 k dispozici údaje za všechny ženy, v této době měla jedna romská žena ve věkové skupině 15-49 let v průměru 5 živě narozených dětí, úhrn obyvatelstva 2 (Kalibová 2001).

Specifická natalita romských žen je z výsledků sčítání zřejmá, typická je pro ně vysoká plodnost ve všech věkových skupinách. Např. z výsledků sčítání lidu v České republice v roce 2001 vyplývá, že více než pětinu romských žen představují matky s 5 a více dětmi. U nejstarších věkových skupin Romek byla vysoká plodnost ještě typičtější, na každou romskou ženu ve věku vyšším než 55 let připadají více než 4 narozené děti. Celkově na každou romskou ženu připadá 3,3 živě narozených dětí (v úhrnu obyvatelstva 1,9).

Výsledky sčítání lidu z počátku 90. let a z doby po roce 2000 prokázaly, že základní demografické charakteristiky romské populace jsou ve všech sledovaných zemích shodné. Výjimkou je pouze Makedonie, kde se však v demografickém chování odlišuje i obyvatelstvo většinové. Mezi prokazatelně shodné znaky patří mladá věková struktura, vysoká porodnost (zhruba dvojnásobná než u úhrnu obyvatelstva) a značný početní růst, který by byl v případě zlepšení úmrtnostních podmínek Romů ještě urychlen.

Přirozený přírůstek romské populace je vysoký, srovnatelný s přírůstky v rozvojových zemích. Např. přirozený přírůstek romské populace v bývalém Československu dosáhl v letech 1970-1980 hodnoty 2,7 % a byl 4,5krát vyšší než u obyvatelstva celkem. Stejně hodnoty, tj. 2,7 % dosahoval přirozený přírůstek také v Makedonii v roce 1996. Míra přirozeného přírůstu romské populace v Rumunsku dosahoval v roce 1996 hodnoty 2 %. Tento početní růst romské populace je ještě zřetelnější ve srovnání s ostatním obyvatelstvem, pro které je charakteristický početní úbytek. V roce 2004 dosahovala hodnota přirozeného přírůstu záporných hodnot ve všech sledovaných zemích s výjimkou Slovenska (míra přirozeného přírůstu 0,3 %) a Makedonie (0,5 %).

V příštích desetiletích lze předpokládat postupné sblížení demografického chování romské populace a ostatního obyvatelstva. Rychlost změn závisí zejména na zlepšení ekonomické a sociální situace romské populace a na zvýšení jejich celkové životní a vzdělanostní úrovně. Pokud se bude v budoucnu jejich životní úroveň přibližovat úrovni ostatního obyvatelstva, bude se přizpůsobovat i jejich demografické chování.

9. Zdravotní stav romské populace

Populace Romů žijících v Evropě se od ostatního obyvatelstva neliší jen vyšší mírou porodnosti, ale také horšími úmrtnostními poměry. Pro Romy je charakteristická vyšší kojenecká a dětská úmrtnost a nižší naděje dožití. Horší zdravotní stav romské populace ve srovnání s majoritním obyvatelstvem je dán jejich specifickým životním stylem, nízkou úrovní bydlení, nedostatečnou zdravotní péčí a nevhodnými stravovacími návyky.

Většina odborníků na romské etnikum předpokládá, že úroveň kojenecké úmrtnosti romské populace může být až několikanásobně vyšší v porovnání s ostatním obyvatelstvem. Např. V Maďarsku na počátku 90. let byla kojenecká úmrtnost téměř pětkrát vyšší a ve Slovinsku dokonce sedmkrát vyšší než v populaci celkem (Barany, 2002). Podle dostupných dat v roce 1996 dosahovala kojenecká úmrtnost Romů Makedonii 26,8 promile, v úhrnu obyvatelstva 16,4 promile, a v Rumunsku ve stejném roce 32,3 promile, v úhrnu obyvatelstva 22,3 promile (Kalibová, 2001).

Romské děti se často rodí předčasně a mají vyšší riziko vrozených vad. Toto riziko je dáno tím, že v romské populaci je rozšířeno uzavírání pokrevních svazků. Při šetření populace Romů žijících v Maďarsku byla zjištěna ve srovnání s majoritní populací dvakrát vyšší pravděpodobnost, že se romské dítě narodí předčasně nebo že jeho porodní váha bude nižší než 2500g. Prokazatelná je se i souvislost mezi nízkou porodní váhou a vědomostmi matky o mateřské péči (McKee 2000).

Problémem romských žen je především nízká úroveň vzdělání v oblasti prenatální a mateřské péče, častým jevem je i zanedbávání pravidelných lékařských prohlídek. Z různých zdravotnických šetření vyplývá i obecně nižší znalost a využívání antikoncepčních prostředků u romské populace.

Pro romské ženy je také charakteristická vyšší úroveň potratovosti, umělá přerušení těhotenství jsou u nich více běžná než u žen z majoritní společnosti, v mnoha případech nahrazují chybějící antikoncepci. Ve studii o chování romských žen v Bulharsku z roku 1998 je uvedena informace o tom, že na jednu romskou ženu připadá 2,41 potratu. Podíl romských žen, které podstoupily umělé přerušení těhotenství více než třikrát, činí 33 % (McKee 2000).

K prvnímu těhotenství u romských žen dochází v nižším věku než u žen z většinové populace. Např. v Bulharsku ze skupiny všech matek ve věku 13-16 let byla téměř polovina dívek romského původu.

Jak jsem již uvedla, také naděje dožití Romů je nižší ve srovnání s majoritním obyvatelstvem. K popsání úmrtnostních poměrů však chybí spolehlivé údaje, data buď nejsou k dispozici vůbec, nebo jsou neúplná či nepřilíš věrohodná. V řadě pramenů nalezneme informaci, že naděje dožití Romů je zhruba o 10 let nižší než naděje dožití ostatní evropské populace. Např. A. Reyniers odhaduje naději dožití pro Romy na méně než 50 let (McKee 2000).

Naděje dožití při narození byla pro romskou populaci vypočtena z úmrtnostních tabulek sestavených na základě dat ze sčítání lidu v bývalém Československu v letech 1970 a 1980. V období 1971-1980 dosahovala naděje dožití 55,3 roku u mužů a 59,5 roku u žen, tedy stejné úroveň dosahovala československá populace ve 30. letech. Naděje dožití v roce 1980 dosahovala u většinové populace 66,8 roku u mužů a 73,9 roku žen (Kalibová 1989).

Romská populace má také odlišnou incidenci a prevalenci řady nemocí. Jejich kultura a specifický životní styl přispívají ke zvýšenému riziku výskytu určitých chorob. Mezi faktory, které způsobují zvýšené riziko vysokého krevního tlaku, cukrovky, cévních onemocnění, mrtvice a infarktu myokardu, patří nekvalitní strava bohatá na tuky a soli, obezita a velké procento kuřáků v populaci. V posledních letech stoupá vedle konzumace alkoholu i riziko zneužívání tvrdých drog.

Projekty, které potvrdily horší zdravotní stavu Romů, se realizovaly v mnoha zemích Evropy. Jako příklad uvedu sice americkou, ale velmi zajímavou studii J. Thomase z 80. let. Ten v okolí Bostonu ve státě Massachusetts zkoumal malou skupinu Romů, která čítala 58 osob. Z výsledků studie vyplývá, že 78 % z nich mělo vysoký krevní tlak, 48 % cukrovku a 67 % vysoký cholesterol. Cévním onemocněním trpělo 39 %, každý pátý Rom měl chronické poškození ledvin. 86 % zkoumaného vzorku tvořili kuřáci a 84 % lidé obézní.

V roce 2004 byly publikovány výsledky odborné studie slovenských lékařů, kteří zkoumali rizikové faktory aterosklerózy v populaci slovenských Romů a v celkové populaci. Jedna z etap projektu byla zaměřena na zjišťování rozdílů ve stravovacích návycích u romské a slovenské populace. Vzorek romské populace zahrnoval zhruba 150 osob. U konzumace

ovoce a zeleniny byly zjištěny sezónní výkyvy, celkově byl však příjem velmi nízký (27 % Romů nekonzumuje ovoce a 24 % zeleninu vůbec). Romske ženy konzumují signifikantně vyšší dávky ovoce a zeleniny než muži. U romské populace je taky statisticky významně vyšší výskyt obezity (55 % obézních mužů a 51 % obézních žen) a konzumace alkoholu. Podíl kuřáků v populaci Romů je dvakrát vyšší oproti majoritní populaci (v romské populaci kouří 60 % mužů a 30 % žen, u ostatního obyvatelstva to je 30 % mužů a 15 % žen). V romské populaci je všeobecně nižší příjem rostlinných bílkovin a naopak vyšší příjem bílkovin živočišných, dále nižší příjem železa, vitamínu E, kyseliny listové a linolové (Gašparovič 2004).

Závěr

V rámci etnické skladby Evropy zaujímají Romové specifické místo. Nikde neutvořili vlastní stát, všude žijí rozptýleni mezi majoritním obyvatelstvem. Z historického hlediska představují Romové poslední větší vlnu přílivu odlišných populací do evropských zemí a jsou tedy nejmladšími Indoevropany v Evropě.

Vzhledem k antropologické odlišnosti od evropského obyvatelstva a jinému způsobu života byli Romové v minulosti často pronásledováni a násilím nuceni k sedentarizaci. Pro Romy bylo také charakteristické, že nežili společně s ostatním obyvatelstvem. Díky své izolovanosti si však po staletí dokázali uchovat společnou sociální a kulturní identitu. V období druhé světové války došlo k největší tragédii v historii Romů. Při romském holocaustu zemřelo půl milionu Romů v koncentračních táborech a zbytky romské populace zůstaly roztroušeny po celé Evropě.

Výsledky z obou dvou po sobě následujících sčítání lidu (ze začátku 90. let a období po roce 2000) prokázaly, že základní demografické charakteristiky romské populace v Bulharsku, České republice, Maďarsku, Rumunsku, Slovensku a Slovinsku jsou shodné. Výjimkou je pouze Makedonie, která však byla studována jen z dat sčítání lidu z 90. let.

Odlišnost romské populace od ostatního obyvatelstva se všech zemích projevila odlišnou věkovou strukturou, která je velmi mladá, s vysokým zastoupením dětí a nízkým podílem starých osob. Zastoupení věkové skupiny 0-14 let je ve srovnání s ostatním obyvatelstvem dvojnásobné, podíl osob v reprodukčním věku 15-49 let je zhruba stejný, zastoupení osob starších 50 let je však u Romů třikrát nižší. Dále pak se romská populace vyznačuje vysokou porodností a podstatným početním růstem. Přes všechny výhrady k úplnosti a přesnosti evidencí romského obyvatelstva, jsou tyto vzorky romského obyvatelstva v každé zemi shodné s ostatními populacemi Romů v Evropě. Toto zjištění by tak mohlo částečně vyvrátit pochybnosti o věrohodnosti statistických dat za romskou populaci v České republice.

Ze změn ve věkové struktuře romského obyvatelstva, především ze snížení podílu nejmladších věkových složek, můžeme usuzovat, že se věková struktura Romů pomalu začíná přibližovat věkové struktuře evropského obyvatelstva. V průběhu demografické revoluce, kdy

se v Evropě zlepšovala ekonomická a sociální situace, zvyšovala se životní úroveň a vzdělanost především žen, docházelo i k dlouhodobému snižování porodnosti. Z tohoto důvodu lze očekávat podobné změny i u romského obyvatelstva. Není to však otázka nejbližších let, ale několika příštích desetiletí.

Rychlost změn závisí zejména na zlepšení ekonomické a sociální situace romské populace a na zvýšení jejich celkové vzdělanostní úrovně. Pokud se bude v budoucnu jejich životní úroveň přibližovat úrovni ostatního obyvatelstva, bude se přizpůsobovat i jejich demografické chování. V důsledku těchto změn lze očekávat růst průměrného věku a naděje dožití.

V budoucnu se počítá se snižováním úrovně porodnosti romských žen, které se svým demografickým chováním budou přibližovat ženám z majoritních populací. Vzhledem k současné progresivní věkové struktuře Romů početní růst romské populace však potrvá ještě několik příštích generací. Tempo růstu se bude ale pravděpodobně snižovat.

Literatura:

- BARANY, Z. (2002): *The East European Gypsies: Regime Change, Marginality and Etnopolitics*. Cambridge University Press, Cambridge
- CROWE, D. M. (1996): *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia*. St. Martin's Griffin, New York
- DANIEL, B. (1994): *Dějiny Romů: Vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku*. Univerzita Palackého, Olomouc
- DAVIDOVÁ, E. (1995): *Romano Drom; cesty Romů 1945-1990: změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. Univerzita Palackého, Olomouc
- FRASER, A. (1998): *Cikáni*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha
- GABAL, I. a kol. (1999): *Etnické menšiny ve střední Evropě – konflikt nebo integrace*. G plus G, Praha
- GAŠPAROVIČ, J. (2004): *Effect of C677T Methylenetetrahydrofolate Reductase Gene Polymorphism on Plasma Homocysteine Levels in Ethnic Groups*. *Physiol*, Vol. 53, str. 215-218
- KALIBOVÁ, K. (1989): *Charakteristika úmrtnostních poměrů romské populace v ČSSR*. *Demografie*, 31, 3, str. 239-249
- KALIBOVÁ, K. (2001): *Romové v Evropě z pohledu demografie*. *Demografie* 43, 2, str. 125-132
- KALIBOVÁ, K. (2002): *The Demographic Characteristics of Roma/Gypsies in Selected Countries in Central and Eastern Europe*, In: Haug, W., Compton, P., Courbage, Y.(eds): *The Demographic Characteristics of National Minorities in Certain European States*, Vol. 2, Population studies No. 31. Council of Europe
- KEPHART, W.M. (1983): *The Gypsies*, *Anthropology* 83/84, str.174-189. The Dushkin Publishing Group, Guilford
- KOHNOVÁ, J., BEZCHLEBOVÁ, M.-ed. (2000): *Národnostní menšiny v Evropě – historické souvislosti některých aktuálních problémů v Evropě a v ČR, Sborník textů a přednášek z XII. letní školy historie, 1999*. Porta linguarum, Praha
- KOL. (1999): *Romové v České republice (1945-1998): Sešity pro sociální politiku*. Socioklub, Praha
- KOSCHIN, F. (2005): *Demografie poprvé*. Oeconomica, Praha
- LANGHAMROVÁ, J., FIALA, T. (2003): *Kolik je vlastně Romů v České republice?* *Demografie*, 45, 1, str. 23-32

- LIÉGEOIS, J.-P. (1995): Rómovia, Cigáni, kočovníci. Academia Instropolitana, Bratislava
- MANN, A.B. (1992): Neznámi Rómovia – zo života a kultúry Cigánov – Rómov na Slovensku. Ister Science Press, Bratislava
- MANN, A.B. (2001): Romský dejepis. Fortuna, Praha
- McKEE, M. (2000): The Health of Gypsies. The British Medical Journal, Vol. 315, No. 7117
- MÉSZÁROS, Á. (1999): Romské obyvatelstvo v Maďarsku v 90. letech. Demografie 41, 2, str.120-137
- NAVRÁTIL, P. a kol. (2003): Romové v české společnosti: jak se nám žije a jaké má naše soužití vyhlídky. Portál, s.r.o., Praha
- NEČAS, C. (1999): Romové v České republice včera a dnes. Univerzita Palackého, Olomouc
- PAVLÍK, Z., RYCHTAŘÍKOVÁ, J., ŠUBRTOVÁ, A. (1986): Základy demografie. Academia, Praha
- SEKYT, V. (2004): Romské tradice a jejich konfrontace se současností - Romství jako znevýhodňující faktor, In: Jakoubek, M., Hirt, T. (ed.): Romové: Kulturologické etudy (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace). Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň
- SUCHÝ, J. (1972): Vývojová antropologie obyvatelstva ČSR. Univerzita Karlova, Praha
- ŠATAVA, L. (1994): Národnostní menšiny v Evropě – encyklopedická příručka. Ivo Železný, Praha
- ŠIŠKOVÁ, T.-ed. (2001): Menšiny a migranti v České republice: My a oni v multikulturní společnosti 21. století. Portál, s.r.o., Praha
- VAŇO, B. (2001): The Demographic Characteristics of Roma Population in Slovakia. Akty, Bratislava
- VAŇO, B. (2002): Projection of Roma Population in Slovakia until 2025. Akty, Bratislava

Použité odkazy národních statistických úřadů:

- Bulharsko - <http://www.nsi.bg/>
- Česká republika - <http://www.czso.cz/>
- Maďarsko - <http://www.ksh.hu/>
- Makedonie - <http://www.stat.gov.mk/>
- Rumunsko - <http://www.cns.ro/>
- Rusko - <http://www.gks.ru/>
- Slovensko - <http://www.statistics.sk/>
- Slovinsko - <http://www.stat.si/>

Přílohy:

Příloha č. 1

Věková struktura Romů, 1990-1994

	Bulharsko	Česko	Maďarsko	Makedonie	Rumunsko	Slovensko	Slovinsko	Celkem v regionu
Věk	Absolutní počet							
0-4	39 634	4 227	19 698	4 836	61 907	11 893	335	142 530
5-9	39 978	3 964	17 625	4 956	52 660	11 108	299	130 590
10-14	38 794	4 192	19 173	5 053	51 538	9 857	301	128 908
15-19	33 954	4 046	16 781	4 818	46 986	8 873	263	115 721
20-24	29 410	3 160	12 830	3 846	38 638	7 182	217	95 283
25-29	25 033	2 845	12 061	3 435	24 291	6 483	214	74 362
30-34	23 418	2 782	11 046	3 328	25 810	5 608	164	72 156
35-39	20 087	2 374	8 324	3 194	24 147	4 265	155	62 546
40-44	16 818	1 808	5 744	2 653	18 773	3 008	100	48 904
45-49	12 010	872	4 924	1 845	12 184	1 742	70	33 647
50-54	9 852	790	4 472	1 543	12 314	1 533	54	30 558
55-59	8 491	704	3 814	1 505	11 539	1 438	33	27 524
60-64	6 791	530	2 766	1 171	8 913	1 180	31	21 382
65-69	4 596	301	1 685	750	5 755	785	16	13 888
70-74	2 445	126	679	398	2 648	336	16	6 648
75-79	1 083	103	659	170	1 698	248	12	3 973
80+	1 003	58	402	133	1 243	216	0	3 055
Nezj.	-	21	-	73	43	47	13	197
Celkem	313 397	32 903	142 683	43 707	401 087	75 802	2 293	1 011 872

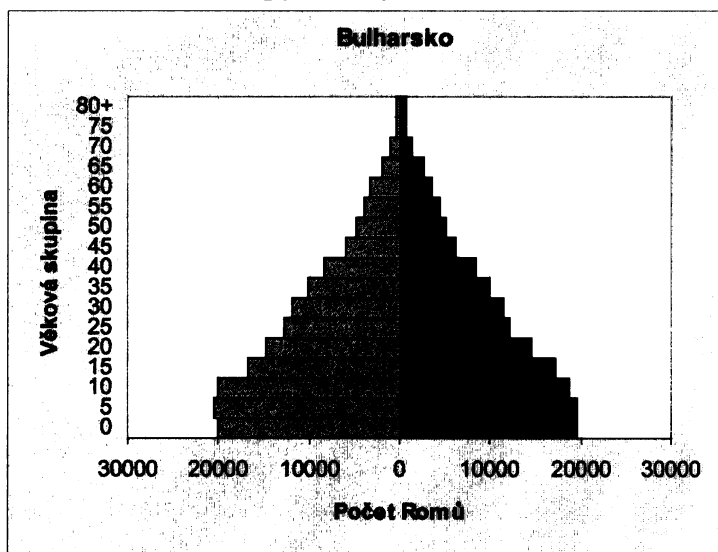
Pramen: Národní sčítání lidu – Bulharsko 1992, Česká republika 1991, Maďarsko 1990, Makedonie 1994, Rumunsko 1992, Slovensko 1991, Slovinsko 1994

Věková struktura Romů, 2001-2002

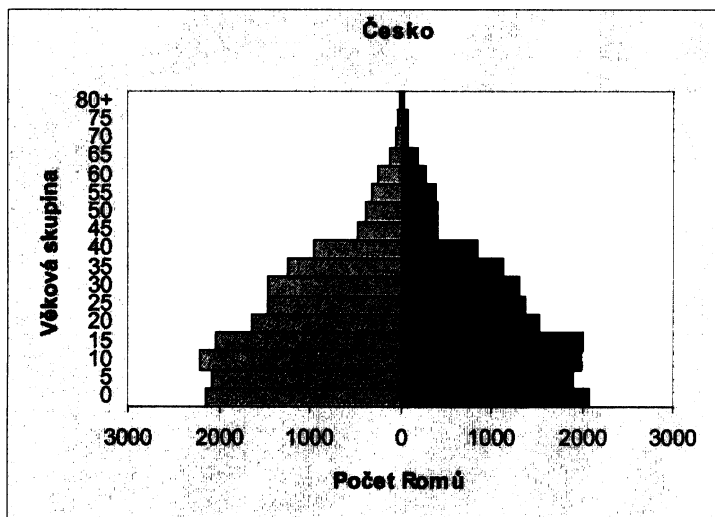
	Bulharsko	Česko	Maďarsko	Rumunsko	Slovensko	Slovinsko	Celkem v regionu
Věk	Absolutní počet						
0-4	38 466	1 103	25 829	68 636	12 942	454	147 430
5-9	39 850	1 249	24 117	57 662	11 323	364	134 565
10-14	43 290	1 227	21 059	68 124	10 559	353	144 612
15-19	39 681	1 135	19 480	58 849	9 647	307	129 099
20-24	37 447	1 051	19 541	55 757	8 328	332	122 456
25-29	32 567	1 084	18 954	48 382	7 768	278	109 033
30-34	28 805	959	16 410	42 005	6 413	250	94 842
35-39	24 879	958	14 963	25 820	5 917	223	72 760
40-44	22 532	850	13 894	27 267	5 146	207	69 896
45-49	18 182	737	10 203	24 864	3 970	149	58 105
50-54	14 872	541	7 116	18 803	2 799	113	44 244
55-59	10 249	274	4 484	11 025	1 516	82	27 630
60-64	7 558	190	3 827	10 105	1 171	61	22 912
65-69	5 910	179	2 670	8 151	872	31	17 813
70-74	3 864	108	1 756	5 476	613	22	11 839
75-79	1 940	66	863	4 214	342	20	7 445
80+	816	32	554	-	189	-	1 591
Nezj.	-	3	-	-	405	-	408
Celkem	370 908	11 746	205 720	535 140	89 920	3 246	1 216 680

Pramen: Národní sčítání lidu – Bulharsko 2001, Česká republika 2001, Maďarsko 2001, Rumunsko 2002, Slovensko 2001, Slovinsko 2002

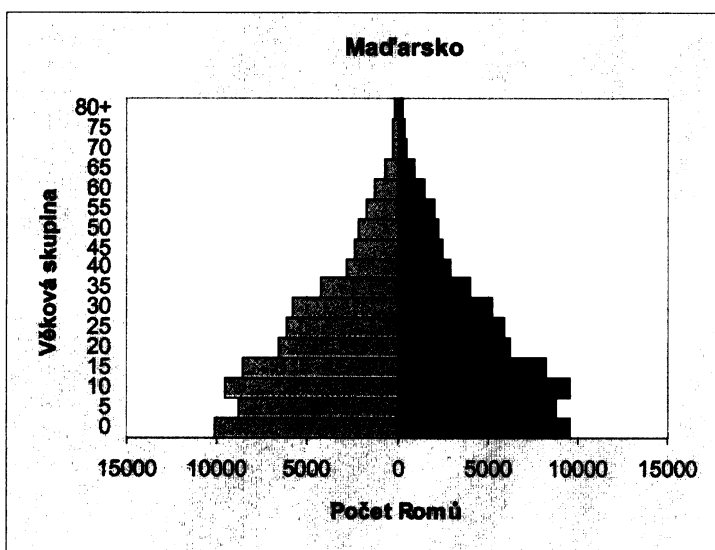
Příloha č.2 Věkové pyramidy Romů, 1990-1994

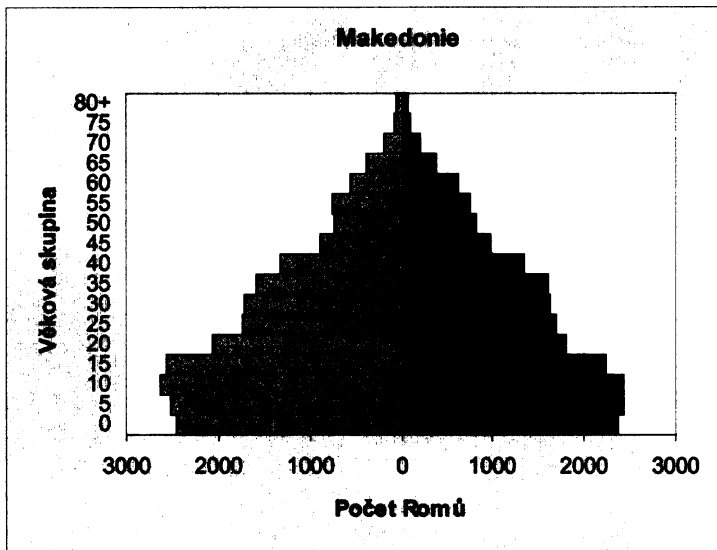
Pramen: Národní sčítání lidu - Bulharsko 1992

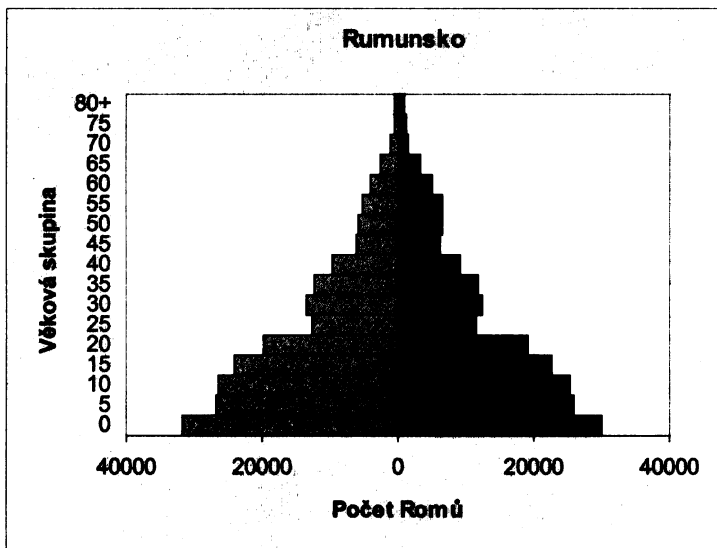
Pramen: Národní sčítání lidu - Česká republika 1991

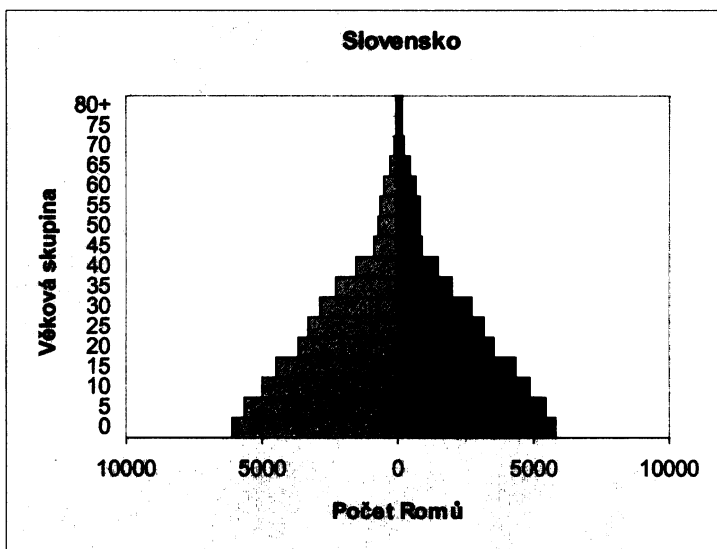
Pramen: Národní sčítání lidu - Maďarsko 1990

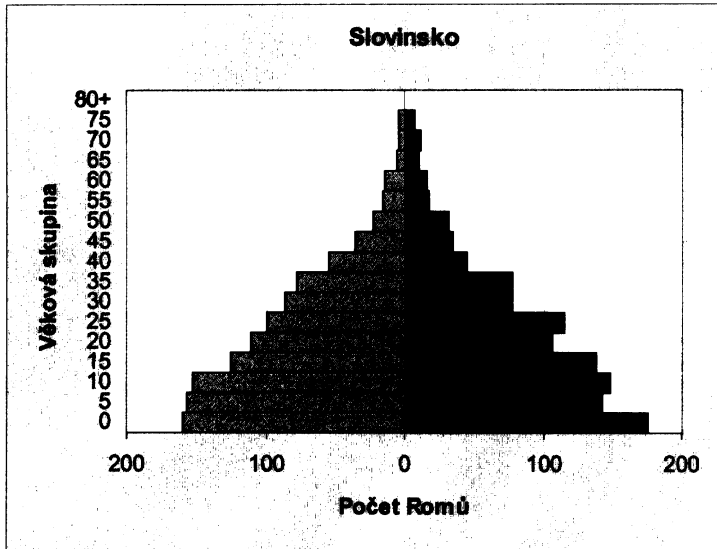
Pramen: Národní sčítání lidu - Makedonie 1994

Pramen: Národní sčítání lidu - Rumunsko 1992

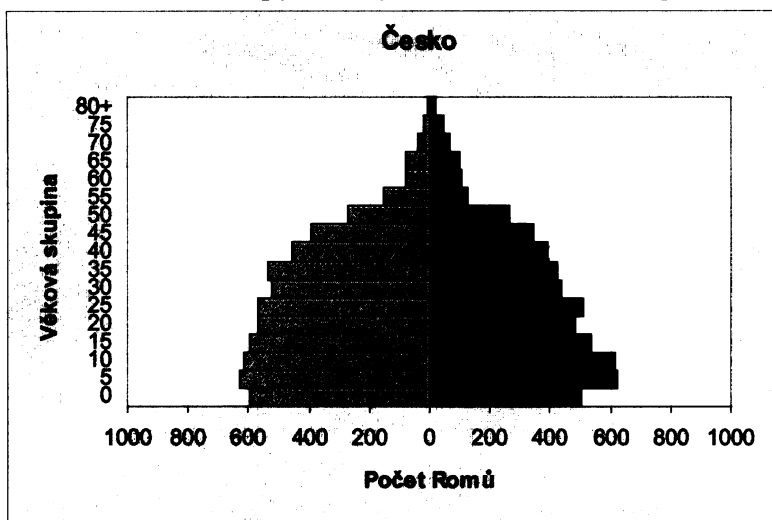
Pramen: Národní sčítání lidu - Slovensko 1991

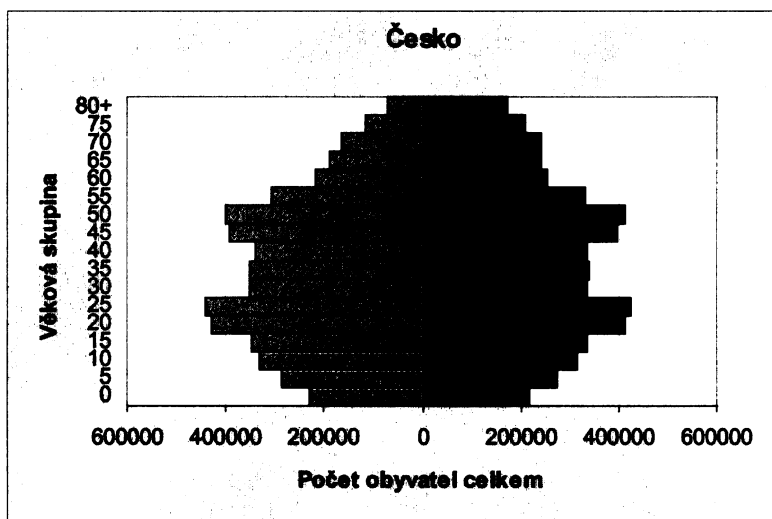
Pramen: Národní sčítání lidu - Slovinsko 1991

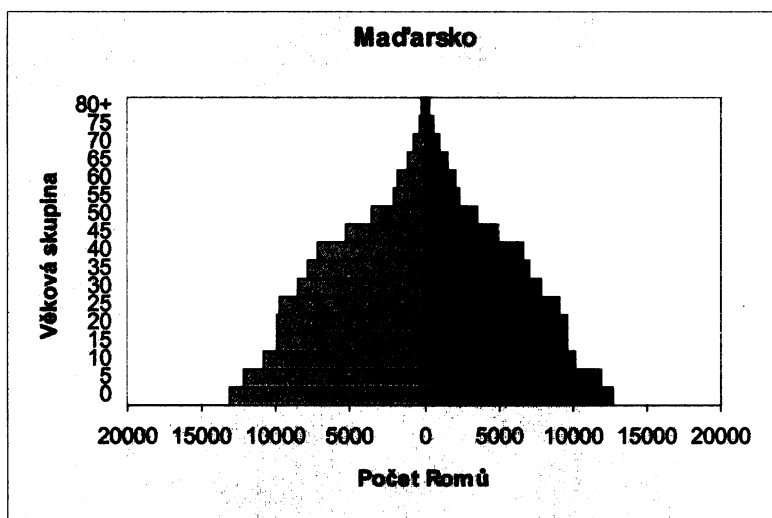
Příloha č.3 Věkové pyramidy Romů a celkového počtu obyvatel, 2001-2002

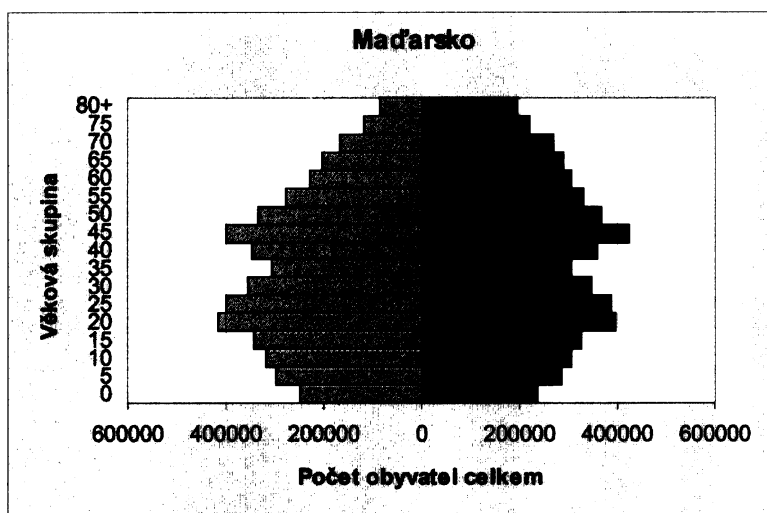
Pramen: Národní sčítání lidu - Česká republika 2001

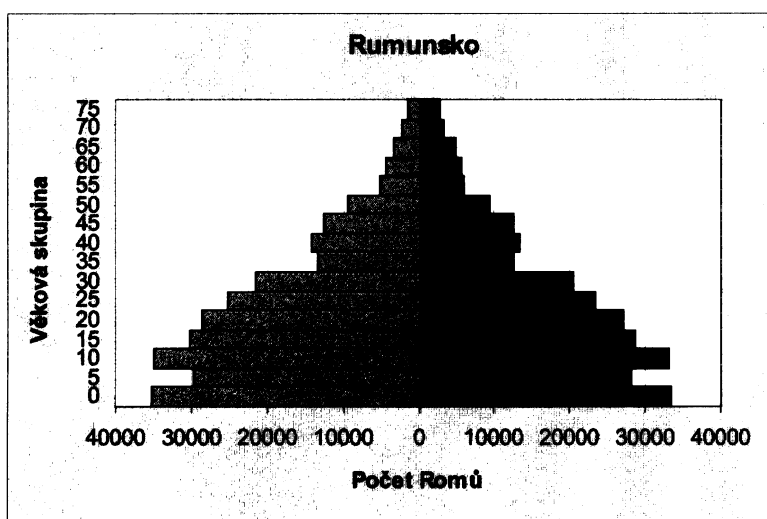
Pramen: Národní sčítání lidu - Česká republika 2001

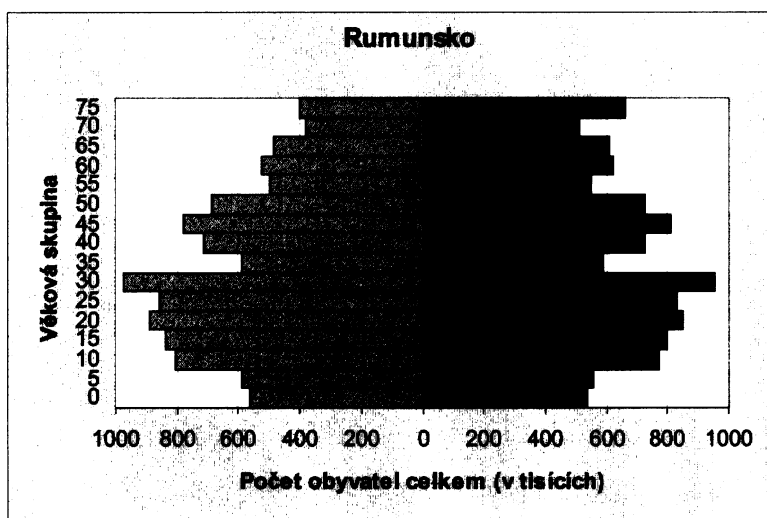
Pramen: Národní sčítání lidu - Maďarsko 2001

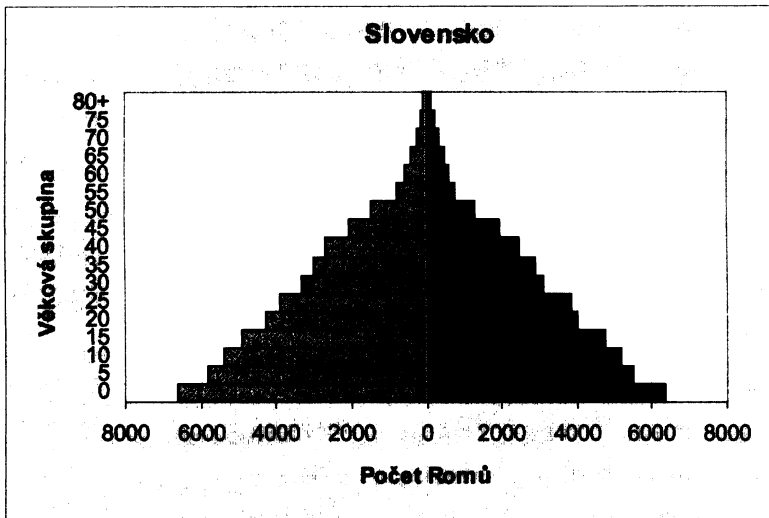
Pramen: Národní sčítání lidu - Maďarsko 2001

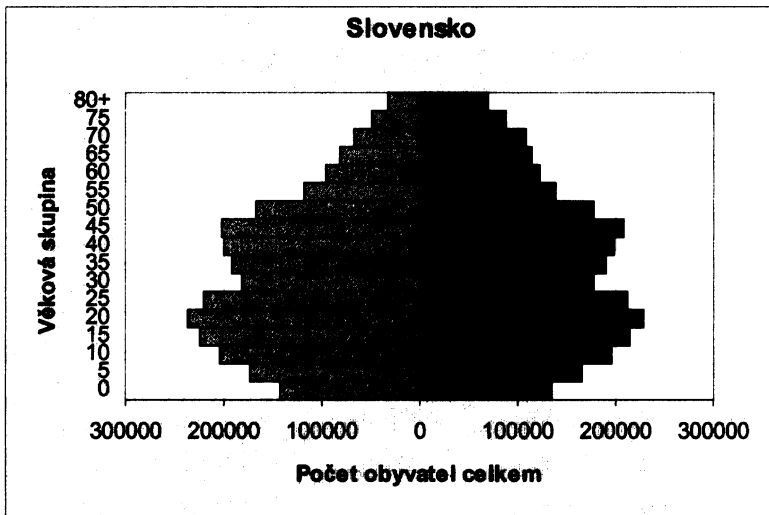
Pramen: Národní sčítání lidu - Rumunsko 2002

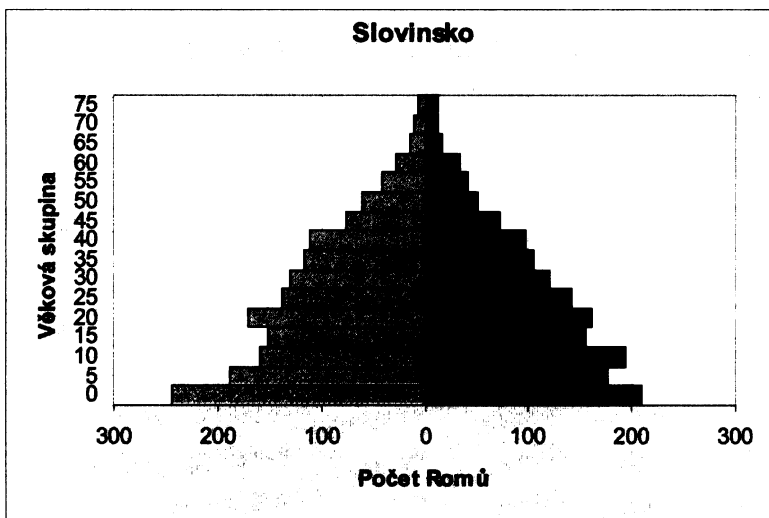
Pramen: Národní sčítání lidu - Rumunsko 2002

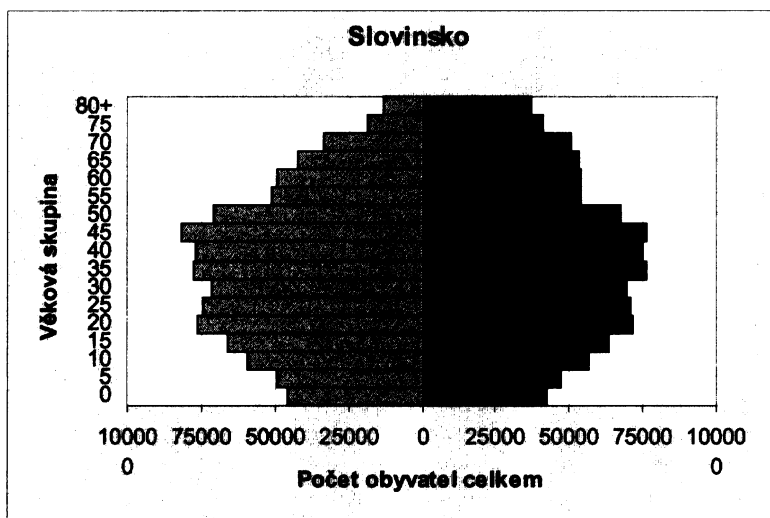
Pramen: Národní sčítání lidu - Slovensko 2001

Pramen: Národní sčítání lidu - Slovensko 2001

Pramen: Národní sčítání lidu - Slovinsko 2002

Pramen: Národní sčítání lidu - Slovinsko 2002